

Василь ІВАНИШИН,
Ярослав РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

МОВА І НАЦІЯ

Тези про місце і роль мови
в національному відродженні
України

Видання третє, доповнене

ВІПРОДЖЕННЯ
ВИДАВНИЧА ФІРМА

Дрогобич
1992

В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький

I-19 Мова і нація:

Тези про місце і роль мови в національному відродженні України

(Вид. третє, доп. і перероб.)—Дрогобич: "Відродження", 1992. , с.

ISBN 5-7770-0397-4

© В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький,
1992

У наш час у світі спостерігається масове зацікавлення мовними проблемами. Буквально вибухового характеру воно набуло в Україні, особливо у східних її регіонах. Люди свідомо чи, здебільшого, інтуїтивно відчують життєву важливість вирішення цих проблем для перспектив національного розвою.

Численні публікації на мовну тематику в пресі мають переважно полемічний, агітаційно-величальний чи безадресно-звинувачувальний характер. Принагідні і фрагментарні у своїй масі, часто перенасичені плаксивою емоційністю та обережною поблажливістю, вони не надто сприяють формуванню свідомого патріотизму й активної позиції в питаннях національно-мовного буття. Певній частині публікацій властива псевдонауковість, нерідко в отруйному поєднанні з антиукраїнським підтекстом.

Пропонована праця в лаконічній формі тез широко висвітлює мовознавчу проблематику, пов'язану із суттю, роллю та функціонуванням мови в суспільстві, розкриває механізм денаціоналізації народу на мовному ґрунті, подає науковий матеріал, необхідний кожному громадянину для вироблення мовознавчого світогляду, належного ставлення до рідної та інших мов.

Вона допоможе читачеві визначити своє місце в боротьбі за утвердження української мови, за національне відродження.

Адресована членам Товариства української мови ім. Г. Шевченка "Просвіта", учителям, студентам, усім, кому не байдужа доля рідного народу і його мови, хто цікавиться гуманітарними науками.

Від видавців.

У дні серпневого необольшевицького путчу 1991 р. ми похапцем забирали мало не з-під друкарської машини примірники другого видання "Мови і нації", аби встигнути заховати хоч частину накладу. Вже надходили розпорядження друкарням "подати по адресам ранес действующего перечня" контрольні примірники всього, що друкувалося без дозволу "облліту" (компартійної цензури). Видавничі права, одержані від демократичної влади на Львівщині, путчистами анулювалися.

Дякувати богу, колесо історії зупинити не вдалося. Читачі отримали весь наклад другого видання. Проте його виявилось недостатньо.

Презентуємо третє, перероблене і доповнене видання "Мови і нації". Сподіваємось, що читачам знадобляться й наступні видання нашої книжки, позаяк процес національного Відродження наростає.

Передмова до третього видання

Із нервовим прискоренням рухається час у кінці ХХ століття. Змінюється політична карта світу, відходять у небуття донедавна всесильні доктрини, знову стає вартісним те, що вважалось пережитком минулого і як таке зневажалось та переслідувалось тими, хто видавав себе за уособлення прогресу і підганяв інших до "світлого майбутнього".

Нівельовані та уніфіковані цивілізацією, люди світу починають гарячково шукати своїх етнічних коренів, витоків своєї культури і духовності, без яких загроза перетворення людини на біоробота стає чимраз очевиднішою, а безсенсовність існування—відчутнішою.

Остаточо втрачають кредит довір'я концепції та теорії про історичні і неісторичні, державні і недержавні, передові і відсталі народи. "Неісторичні" стають історичними, "недержавні" здобувають державність, "відсталі" за незначний для історії відрізок часу наздоганяють, а іноді переганяють "передових". І в усьому цьому відчувається нездоланна воля до свободи. Природно, що не у всіх народів вона виявляється одночасно і з однаковою силою.

Черговий раз, після незліченних жертв і втрат, піднімається з колін народ Русі-України. Фізично почетвертований, на третину яничаризований, наполовину манкуртизований, поголовно зневажений—він здіймається на повен зріст, щоб "у народів вольнім колі" знову оголосити на весь світ: "Ще не вмерла Україна!"

"Ще не вмерла і не вмере!"

Бо живе наша мова. Отже, живий наш дух, жива наша пісня, наша історія, наша єдність і єдність.

Живе наша мова—і з нами наші князі і гетьмани, наші письменники і вчені, наші державники і збройні оборонці.

Живе наша мова—і з нами 15-мільйонна діаспора.

Живе наша мова—і наш голос звучить у вселенському хорі народів.

Бо наша мова—це наша релігія, наша держава, наша минувшина, наша надія, наше майбутнє.

Бо наша мова—це ми, українці,—добрий, чесний, працьовитий народ, що тисячоліттями живе на берегах Дніпра і Дністра, там, де була колиска індоєвропейських народів, де сформувався тип білої людини.

Бо наша мова—це наша пісня, а народ, котрий має таку пісню, не здатний чинити неспровоковане зло іншим народам.

Отож, не лише клянимося в любові до рідної мови, не лише плачмо над її долею, а працюймо для неї, вивчаймо, заглиблюймося у її походження й історію, поширюймо, пропагуймо її.

Пізнання мови—це пізнання народу, його ества, його душі, його витоків та історичних шляхів—усього того, чим народ цікавий для інших народів. Адже народи, як і окремі люди, виявляють інтерес і повагу лише до того, хто являє собою особистість—своєрідну й неповторну. Годі розраховувати на пошану інших тому,

хто не має поваги сам до себе. А хіба втрата рідної мови, зневага до неї не є виявом утрати своєї гідності?

Переліченим та подібним питанням присвячена наша книжка, яка вперше вийшла 15-тисячним тиражем у 1990 році. Ми хотіли сказати в ній якомога більше в щонайстишій формі: не пора була на великі книжки.

Проте зацікавлення в Україні національно-мовними питаннями, причому не тільки серед українців, не згасає, а в окремих регіонах навіть наростає. Про це певною мірою свідчить швидкість, з якою розійшлися два попередні видання “Мови і нації”, та кількість замовлень на її придбання. Це й спонукає нас видати книжку втретє.

Вона суттєво розширена за рахунок розділу “Лінгвоцид” та блоку розділів історичного характеру. Потреба в цих розділах підказана нам читачами. Внесено корективи і доповнення, обумовлені змінами в політичній ситуації, котрі відбулися після другого видання книжки.

Один із найвидатніших українських учених сучасності пише, що необхідність плекання української мови в ХІХ столітті мотивувалась потребою просвітити народ, а в ХХ столітті—романтичним інтересом до мови як вияву народної душі, скарбниці національної культури, найістотнішої ознаки нації, її прапора, хоча “За нормальних умов мова не потребує мотивації” (Юрій Шевельов. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус.—Сучасність. 1987. Стор. 260-262).

Це правда, як є правдою те, що людина не помічає свого серця, поки воно не почне боліти, і мало хто вживає ліки на здорову голову. На жаль, і нинішні умови в Україні ще далекі від нормальних. Українська мова і нині потребує мотивації, бо чаша терезів ще остаточно не перехилилась у її бік.

“Вік науки й технології” зовсім не припинив, а, навпаки, прискорив занепад української мови і з нею вього того, що робить народ наш українським не лише за географічною ознакою. Уповільнення розвитку й деградація мови відбувалась аж ніяк не тому, що вона виявилась неякісним товаром на ринку мов і втратила конкурентноздатність. Усе це не лише мотивувалось і стимулювалось, а й усякими способами “втільювалось у життя” з сатанинською послідовністю і настирливістю.

Як би не назвати те, що робить українців українцями,—дух народу, національний характер, ментальність нації чи ще як,—ясно, що воно якнайтісніше пов’язане з рідною мовою народу. Ясно й те, що мову нищать не з якоїсь лінгвоксенофобії —ненависті до чужих мов, а щоб носій цієї мови втратив своє “я” і розчинився в іншому народі.

З огляду на це і раціонально-об’єктивний, і емоційно-поетичний, і прагматичний, і містичний і будь-який інший підхід українця до своєї мови не може не включати народозахисної компоненти. Це буде доти, доки існуванню нашої мови, отже і нації, загрожуватиме небезпека. Книжка “Мова і нація” написана з метою протидіяти цій небезпеці.

Липень 1992 р.

Автори.

Передмова до другого видання

Шановний читачу! Якщо Ви взяли до рук цю книжку, значить, Ви людина не байдужа. Однак Ваша зацікавленість може мати два спрямування: позитивне і негативне. Залежно від цього Ви почнете читати її або з обуренням відкинете.

Та перед тим, як зробити це, спробуйте задуматись над такими питаннями:

—Чому немає жодної релігії, жодної ідеології, творці яких не ставили б на одне з цільних місць проблему мови, слова?

—Чому найвидатніші політики різних часів і епох знаходили час на мовні проблеми (фараон Псамметіх, Гай Юлій Цезар, Карл Великий, Йосиф Сталін...)?

—Чому епоха Європейського Відродження почалася з “Божественної комедії” Данте Аліг’єрі— першого твору, написаного уже не інтернаціональною офіційною латиною, а живою народною мовою італійців?

—Чому перші європейські академії виникли саме для унормування, ушляхетнення національних мов, що ставали основою нової, національної культури?

—Чому в переважній більшості випадків усяка експансія, завоювання, окупація мають за мету знищення рідної мови місцевого населення?

—Чому вважали за необхідне в новій державі Ізраїль воскресити давньоєврейську мову (іврит), що була мертвою понад дві тисячі років,

а не діяли згідно з холуйсько-приреченим “так уже історично склалося”?

—Чому сказав апостол: “Коли я молюся чужою мовою, то уста мої моляться, а серце спить?”

—Чому всі національні рухи починаються з боротьби за рідну мову і на їхніх знаменах написані лінгвістичні гасла?

—Чому деякі наші сусіди вважають за потрібне для себе говорити, що немає української мови, а є мова малоросійська, галицька, русинська, рутенська, карпаторусинська, лемківська тощо?

—Чому провідники стародавньої Греції, закликаючи народ на боротьбу проти перської навали, говорили передусім про необхідність захисту землі і мови?

—Чому за свідченням газети “Известия” (1.01.91), проживши життя в національних республіках, деякі навчилися тільки мовчати мовами корінних націй?

—Чому людина, що розмовляє російською мовою,—росіянин, людина, що розмовляє польською,—поляк, а людина, що розмовляє українською,—“націоналіст”?

—Чи завжди “хай слово мовлене інакше, та суть в нім наша зостається” (П. Тичина)?

—Чи справді багатомовність світу є гальмом на шляху прогресу людства, а рідна мова—перешкодою в розвитку особистості й нації? І чому так не вважають японці, шведи, голландці, італійці та сотні інших народів?

—Чи дійсно нема іншого способу підняти престиж (і “велич”) своєї мови, як принижувати, витісняти, а то й просто забороняти інші мови?

—Чому відомий правозахисник С. Глузман, киянин, вивчив українську мову не в Києві, а в концтаборах? (“Україна”, 1990 р., № 33, с. 15).

—Чому втрата мови веде до зникнення народу?

Таких “чому?” можна було б поставити ще не один десяток. Однак достатньо й наведених, щоб збагнути, наскільки важливими є мовні питання для буття нації і для життєдіяльності людини, наскільки глибоко проникають вони у сфери позамовні—у політику, економіку, культуру...

Розуміння передбачає наявність знань. Тому в своїй книжці ми ставили собі за мету висвітлити найактуальніші проблеми існування та функціонування мови в суспільстві і дати читачам той необхідний теоретичний мінімум, який потрібний для вироблення мовного світогляду— системи знань про мову, а не просто суми випадкових відомостей про неї. Тому автори сподіваються, що з належною увагою будуть прочитані й осмислені і ті розділи, які вимагають посиленої роботи думки. Їх теоретична складність, яку ми намагалися звести до мінімуму, мусить бути освоєна—для вироблення тієї бази, з якої можна самостійно аналізувати і трактувати численні мовні та суміжні проблеми, що з ними щоденно стикає людина у житті.

Перше видання книжки викликало чимало схвальних рецензій, у тому числі за рубежем, відгуків і багато листів, за які автори щиро вдячні читачам.

Книжка вже “працює”. Її використовують у вузах і в школах, в осередках ТУМу ім. Т. Шевченка “Просвіта”, її передрукують у газетах, вона обговорюється на засіданнях методичних об'єднань учителів-словесників, за її матеріалами проводяться вікторини, оформляються навчальні стенди тощо.

Що ж до зауважень читачів, то вони зводяться передусім до обмеженості тиражу, труднощів і з придбанням книжки, особливо за межами України, та надмірної стислості викладу деяких питань і відсутності ілюстративно-пояснювального матеріалу.

Декілька закидів стосуються того, що в книжці немає посилань на класиків марксизму-ленінізму, хоча в ній буцімто наявні їхні твердження. Ідеться про комунікативну функцію мови (“Мова є найважливіший засіб людського спілкування”—В.І. Ленін) та про зв'язок мови з мисленням (“Мова є безпосередня дійсність думки”, “практична... дійсна свідомість”—К.Маркс і Ф. Енгельс).

Не заперечуючи ні слушності цих положень, ні, тим більше, не ігноруючи імен діячів комуністичного руху, мусимо, проте, відзначити, що аналогічні думки висловлювали як античні, так і середньовічні вчені—за тисячу й більше літ до появи відомих нашим критикам висловлювань.

Ось як, наприклад, писав Аврелій Августин, відомий як Августин Блаженний (354–430 рр. н.е.): “Те суб'єктивно розумне, що існує в нас, тобто те, що розумом обдароване і розумно-об'єктивне творить чи керується ним, пов'язується певними природними узами спілкування з тими, з якими у неї цей розум спільний. Але оскільки людина не могла б установити надійного спілкування з людиною, якщо б вони між собою не розмовляли і таким чином не передавали одна одній свої почуття і думки, то це суб'єктивно-розумне знайшло потрібним позначити предмети словами, тобто певними звуками, які служать знаками, так щоб люди, які не можуть відчувати душі один одного, користувались для встановлення між собою взаємних зносин почуттям, як би перекладачем”.

А Симеон Новий Богослов (XII ст.) повчав: “І власний твій дух, або душа твоя, вся є в усьому розумі твоєму, і весь розум твій—у всьому слові твоєму, і все слово твое—в усьому духові твоєму, нероздільно і незливанно”.

Таким чином, твердження про важливість комунікативної функції мови та зв'язок з мисленням давно стали загальниками, і когось цитувати—означало б усього-навсього доводити, що і йому ці думки були відомі. Разом із тим це було б свідченням, що аналогічні думки інших учених авторам книжки невідомі або що вони віддають перевагу одним із багатьох, причому не першим і не найоригінальнішим.

І на закінчення—стосовно інших зауважень. Наше видання не є підручником чи монографією. Тому не можемо відмовитись від форми лаконічних тез, однак, враховуючи по-

бажання читачів, певною мірою розширюємо деякі розділи, трактування окремих проблем, дещо збільшуємо кількість цитатій.

Червень 1991 р.

Автори.

Вступ

Нація—це найвища форма організації суспільства, яку дотепер виробило людство на шляху поступу. Саме в нації, передусім державній, створюються умови для повного розкриття життєвих сил і можливостей окремої людини. Чи можна уявити собі, наприклад, Данте, Леонардо да Вінчі, Гарібальді, Верді без італійської нації чи італійську націю без них?

Нація, як і будь-яка інша спільнота людей, не може ні сформуватись, ні існувати без спілкування її членів, без збереження ними історичної пам'яті, надбань духовності, самоусвідомлення, без ідентифікації—відчуття приналежності до цієї спільноти. Універсальним засобом здійснення всього цього є мова. Вона забезпечує єдність, функціонування і розвиток національного організму в просторовому та часовому вимірах.

Мовні проблеми є актуальними в будь-якому суспільстві. Особливо гостро вони відчуються в поліетнічних утвореннях, деперелітаються з економічними, соціально-політичними, національними, релігійно-конфесійними інтересами націй, на-родностей, племен.

XIX-XX століття—епоха великого пробудження і самоусвідомлення народів. Новітня історія свідчить, що фундаментальні, доленосні проблеми свободи, незалежності, суверенітету, прав людини не можуть бути вирішені без уладнання мовних питань. Мало того—саме з боротьби за мову здебільшого починається боротьба народів за свої права.

Ось уже два століття ведеться свідомо боротьба за мову на Україні. Протягом цих сімдесяти трьох тисяч днів мало коли світило лагідне сонце і йшли благодатні дощі над нашою мовною нивою. Не завжди було на ній багато трудівників, а ті, що були, не завше працювали ревно. Не дивина, що густо поросла вона бур'янами, що не всі її ділянки зеленіють, що чималими місцями вона не тільки витоїтана, але й заасфальтована.

Чого тільки не застосовували губителі нашої мови! І офіційно забороняли (укази Петра І, Валуєвський циркуляр, Емський указ, політика міжвоєнної Польщі), і оголошували неіснуючою чи придуманою німцями, і вважали діалектом російської чи, відповідно, польської мови, і тримали в мовних гетто, і оцінювали як “хлопську”, “колхозну” чи навіть “курдупельну”, і підлаштовували її під іншу мову з метою прискорення їх злиття в ім'я світлого майбутнього всього людства, і прославляли її “небувалий розквіт” завдяки дружнім впливам, — а вона таки живе. “Не вмирає душа наша!” Не вмирає. Тому що не в той бік дмуть вітри історії, не туди спрямована дія об'єктивних законів розвитку людства. Поступ суспільства забезпечується всебічним розвитком його членів, поступ людства — розвитком націй і народностей.

Однак суспільні закони діють не самі собою, а через вчинки людей. Майбутнє належить тим, хто здатний усвідомити об'єктивний хід історії й організувати відповідно до нього свою діяльність. Це стосується як окремих людей чи їх груп, так і націй у цілому.

Боротьба за українську мову, що останніми роками набула масового характеру й одержала організаційне оформлення у вигляді Товариства української мови ім. Т. Шевченка (ТУМ) “Просвіта”, породжена не тільки дією внутрішніх, національних процесів, а є виявом загальносвітових тенденцій.

До праці на ниві рідної мови приступили сотні тисяч людей, згуртованих ідеєю національного відродження. Однак, попри все бажання прислужитися справі української мови, не кожен знає, де і як докласти всіх зусиль. Свідомо боротьба, цілеспрямована праця потребують знань, які були б надійним фундаментом для цієї діяльності і живили віру в її доцільність.

Метою пропонованих тез є ознайомлення широкого кола читачів, передусім членів ТУМ, з основами мовного світогляду, з різноманітними питаннями, що виникають на мовному ґрунті в суспільстві, зі значенням рідної мови в життєдіяльності народу й окремої людини.

Автори свідомо обрали форму тез, щоб у стислому, концентрованому вигляді охопити якомога більше важливих для життя нації та її відродження мовних проблем і окреслити їх суть.

Сказано ж бо: “Пізнайте істину — і вона порятує вас”.

I. ЛІНГВОЦИД

Прикметно, що чисельність росіян за останнє століття зросла втричі, зокрема й за рахунок асиміляції (1897 року було 55 млн., 1959 року—114 млн., 1989 року—145 млн.), тоді як українців залишилося майже стільки, скільки було. (...) За століття частка українського населення в країні (Росії—СРСР) зменшилася майже наполовину. Не згадую вже часів Переяславської угоди, коли українців було значно більше, ніж росіян.

В. Радчук

Як же так сталося, що до багатого каткування української мови, бажання вбити її, Солженіцин залишився цинічно-байдужим, навіть більше—схильним видати культурно-духовний геноцид за короткочасний курйоз?

П. Кононенко

1. Лінгвоцид (мововбивство)—це свідоме, цілеспрямоване нищення певної мови як головної ознаки етносу—народності, нації. Лінгвоцид спрямовується в першу чергу проти писемної форми мовлення. Кінцевою метою лінгвоциду є не геноцид, тобто фізичне винищення певного народу, а етноцид—ліквідація цього народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу.

2. Лінгвоцид є передумовою масової денационалізації та манкуртизації: без нього неможлива втрата народом історичної пам'яті, етнічного імунітету, національної самототожності, а без цього, своєю чергою, не може відбутись асиміляція—поглинання одного на-

роду іншим. Ось чому поневолювачі ніколи не забували про необхідність нищення мови поневолених народів.

3. Лінгвоцид мав і має місце фактично в усіх поліетнічних утвореннях, багатанаціональних державах, де стикаються інтереси панівного і поневолених народів. Форми лінгвоциду можуть бути жорстокими чи поміркованими, відвертими чи закамфльованими, однак це не міняє ні суті, ні кінцевої мети лінгвоциду.

У стародавній Індії носії неарійських мов не мали надії вибратись із нижчих каст; у Китаї, щоб зайняти хоч найнижчу посаду, треба було скласти іспит з ієрогліфічного письма, і хто не знав китайської мови, не мав у житті найменших шансів.

В окупованій іспанськими фашистами Каталонії один із перших заходів режиму Франко стосувався каталанської мови. Було заборонено викладати цю мову в школах і вузах, публікувати нею газети, журнали і книги, правити Службу Божу, листуватись, розмовляти в робочий час, називатись каталанськими іменами, вживати рідні географічні назви, у тому числі слово Каталонія.

4. У науковому світі вважалось, що каталанська мова—найбільш значна із європейських мов, що не є офіційною мовою незалежної держави. Українську ж мову, носіїв якої більше, ніж носіїв усіх мов Іспанії (кастільської, галісійської, каталанської, баскської) разом узятих, за давньою звичкою чи з кон'юнктурних міркувань до уваги не брали.

5. Лінгвоцид щодо української мови має догву історію, сторінки якої рясніють підступом,

погордою, нахабством, лицемірством поневолювачів та щедро політи сльозами і кров'ю їхньої жертви—нашого народу. Торкнемось лише окремих сторін та епізодів цієї історії.

6. Лінгвоцид через заборону мови чужою державою (Церквою).

—1720 р. Указ Петра I про заборону друкувати в Малоросії будь-які книги, крім церковних, які необхідно “для повного узгодження з великоросійськими, з такими ж церковними книгами справляти..., щоби ніякої різниці і окремого наріччя в них не було”.

—1753 р. Указ Катерини II про заборону викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії.

—1769 р. Заборона Синоду Російської православної Церкви на друкування та використання українського “Букваря”.

—1789 р. Розпорядження Едукаційної комісії Польського сейму про закриття руських (українських) церковних шкіл та усунення з усіх інших шкіл руської мови.

—1817 р. Постанова про викладання в школах Західної України лише польською мовою.

—1862 р. Закриття українських недільних шкіл—безоплатних, для навчання дорослих.

—1863 р. Циркуляр міністра внутрішніх справ П.Валуєва про заборону видавати підручники, літературу для народного читання та книжки релігійного змісту українською мовою, якої “не было, нет и быть не может”. Цього ж року заборонено ввіз і поширення в російській імперії львівської газети “Мета”.

—1864 р. Статут про початкову школу: навчання має провадитись лише російською мовою.

—1876 р. Указ Олександра II (Емський указ) про заборону ввозу до імперії будь-яких книжок і брошур “малоросійським наріччям”, заборону друкування оригінальних творів і перекладів, крім історичних документів та творів художньої літератури, в яких “не допускати жодних відхилень від загальноновизнаного російського правопису”. Заборонялись також сценічні вистави й читання та друкування текстів до нот українською мовою.

Емський указ, як і чимало інших, був таємним. Очевидно, відали обрусителі, що творять, і боялись розголосу.

—1881 р. Заборона викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою.

—1884 р. Заборона українських театральних вистав у всіх губерніях Малоросії.

—1895 р. Головне управління у справах друку заборонило видавати українською мовою книжки для дитячого читання.

—1908 р. Указом Сенату Російської імперії українськомовна культура і освітня діяльність оголошена шкідливою, бо “може викликати наслідки, що загрожують спокоеві і безпеці”.

—1914 р. Заборона в окупованій російською армією Галичині й на Буковині друкування книг, газет і журналів українською мовою, розгром товариства “Просвіта”, гоніння на Українську Церкву.

—1924 р. Закон Польської республіки про обмеження вживання української мови в адміністративних органах, суді, школі. Для порівняння: у 1922/23 навчальному році в Галичині було 2532 українські школи, в 1929/30—їх залишилось 749.

—1938 р. Постанова “Про обов’язкове вивчення російської мови в національних республіках СРСР”.

—1958 р. Положення про вивчення другої мови “за бажанням учнів і батьків”. Як бачимо, російську мову на Україні треба було вивчати обов’язково, а українську—хто як захоче.

—60-і—80-і рр.:

Соціалістична Польща: кількість українських шкіл зменшилась із 152 до 29.

Соціалістична Чехословаччина: кількість українських шкіл зменшилась із 300 до 20, а з 200 тисяч етнічних українців стали вважати себе українцями (русинами) лише 40 тисяч.

Соціалістична Румунія: закрито українські школи і ліцеї, заборонено Українську греко-католицьку Церкву, без румунського прізвища неможливо влаштуватись на добру роботу. З 840 тисяч українців у 1979 році визнали свою етнічну приналежність лише 159 тисяч. Крім національності “українець”, румунський уряд запровадив ще інші “офіційні національності”: “гуцул”, “русин”, “хохол”.

Соціалістичний Радянський Союз: кількість тих, хто вважає українську мову рідною, за ці три десятиліття зменшилась на 10 мільйонів осіб.

Висновок: чи феодалізм, чи капіталізм, чи соціалізм—доля поневоленого народу однакова: лінгвоцид, етноцид, а с часами—і геноцид.

7. Лінгвоцид через приниження статусу й престижу мови.

“...Ми маємо повне право сказати, що тепер уже немає малоросійської мови, а є обласне малоросійське наріччя, як є білоруське, сибірське та інші, подібні їм наріччя”,—писав В.Белінський. “Мене дуже дивує той факт, що люди, ставлячи перед собою одну і ту ж мету, не тільки стверджують відмінність наріч—намагаються зробити наріччя мовою”,—обурювався М. Горький, висловлюючи сумнів у доцільності перекладати роман “Мать” українською мовою.

Коли так оцінювали нашу мову “світочі” братнього народу, то чого можна чекати від “тієї істинно російської людини, великоросяшівніста, негідника і гвалтівника, яким є типовий російський бюрократ?” (В.Ленін). Чи набагато кращими були на українських землях польські, угорські, румунські бюрократи? І чи далеко втекли від них знахабнілі на українських харчах зайди-обивателі?

“Поетична мова України стала предметом зневаги і насмішок”,—писав у минулому столітті М.Костомаров. “Вы говорите серьезно или по-украински?”—демонструвало свою дотепність “русскоязычное население” радянської України в 30-і роки в чергах за хлібом, відібраним в українських селян, котрі тим часом корчилились, але не зі сміху, а від передсмертних голодових мук.

І нині можна почути, що українська мова в порівнянні з російською бідна, недорозвинена, навіть “курдупельна” (В.Лобановський). Що ж, доля правди в цьому є, і добре відомо, чому в нашій мові бракує слів і виразів науково-технічного, військово-спортивного, офіційно-ділового та под. характеру.

З цього приводу визначний діяч єврейського національного руху В. Жаботинський ще десь 80 років тому писав, маючи на увазі українців: “Це наша національна мова, а російська—це ваша національна мова; якщо ваша мова багата й чудова, нам від цього ані тепло, ані холодно; ми мусимо зробити нашу мову такою ж багатого, створити нею всеобічну й повноцінну культуру, мати можливість учитися від дитячого садка і аж до університету власною мовою і потребувати вашої допомоги не інакше і не більше, ніж ви потребуєте допомоги з боку німців або французи—з боку італійців”.

А щодо, як тепер кажуть, конкурентноздатності мов, той же В. Жаботинський зауважив: “Але навіть ігнорувати історію і запевняти, ніби все минулося без кулака і ніби успіхи російської мови на периферії доводять внутрішню безсилість іноземницьких культур? Нічогосінько ці успіхи не доводять, крім старої істини, що підкутою закаблукою можна втоптати в землю найжиттєздатнішу квітку”.

Тому не вірте тим, хто, маючи на увазі українську мову, нині по-фарисейськи запевняє: добрий товар не потребує реклами. Мовляв, якби вона була “високоякісною”, то і сама пробила б собі дорогу в освіті, науці, спорті, на виробництві і т.д. Так говорять лецеміри, шах-

раї, невігласи та подібна шовіністична і манкуртська погань.

Між іншим, ця публіка у своєму російському мовленні замість виразу “український язык” вживає (очевидно для “сатири і юмора”) українське слово “мова”. Чи через багатолітню звичку говорити замість “коммунистическая партия” просто “партия”, чи тому, що по-російськи “язык”—це не тільки “мова”, а й “рухомий м’язовий орган у порожнині рота”? Зрештою, шукати в їхній мовленнєвій поведінці логіки, як і в їхньому ставленні до української мови елементарної порядності,—справа безнадійна.

8. Лінгвоцид через оголошення мови неприродною.

Польські загарбники оголосили українську мову діалектною відміною польської мови. Однак, коли греко-католицький митрополит М. Левицький запропонував запровадити в школах Галичини навчання українською мовою, від поляків до папи римського і австрійського царя полетіли доноси: Левицький сіє розбрат між народами імперії Габсбургів (вже тоді цінували “дружбу народів”), бо українська мова є “породою московської”.

У Росії теж була поширена думка, що українська мова—діалект польської. Так уважав, наприклад, відомий мовознавець німецького походження Н. Греч. Згодом тут переорієнтувались: українська мова—це наріччя російської, зіпсоване польськими впливами.

Щоб дискредитувати це “наріччя”, яке вперто завойовувало місце серед слов’янських мов, була придумана нова версія, що її дружно

підхопили і польські і російські україножери: українську мову будімо створили австрійські німці, зосібна герцог Франц Штадіон, призначений 1847 року губернатором Галичини.

Ця примітивно-безглузда версія і нині гріє душу не лише білогвардійським покидькам на кшталт графа Гагаріна, але й славному письменникові-дисидентові А. Солженіцину.

9. Лінгвоцид через оголошення мови неавтохтонною.

У середині минулого століття з'явилась "погодінська теорія", за якою територію Києва і прилеглих до нього земель Середнього Наддніпров'я до татаро-монгольської навали заселяли "великороси", котрі були частково винищені, а частково переселилися на північ, тобто на терени сучасної Росії. "Етнічний вакуум", що утворився таким чином у Середньому Наддніпров'ї, згодом був заповнений вихідцями з басейну Карпат—малоросами. З приводу подібних фальсифікацій історії Т. Шевченко саркастично писав про російських правителів, яким ніби-то Україна належала і в минулому:

Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам...

Хоча російський академік Н. Погодін був відомий з "надмірної пристрасті до фантастичних побудов" ("Словарь Брокгауза и Ефрона"), його "теорія" отримала публіцистичну підтримку в статтях М. Каткова і філологічну—в працях академіка А. Соболевського. Останній дещо її модифікував: "великороси" заселяли Київщину аж до

кінця XV століття, а малоросійське "наріччя" за походженням не лише галицьке, а галицьке-волинське.

Позаяк українська мова на Наддніпрянщині виявилась, таким чином, "прийшлою", то вона не має "історичного права" на існування в цій частині України. Це твердження стало одним із стереотипів не тільки побутового україножерського мислення. І хоча облудність та цілковиту неспроможність шовіністичної концепції Погодіна-Каткова-Соболевського ще в минулому столітті блискуче, а головне—фактуально і аргументовано довели професори М. Максимович, В. Антонович, академіки А. Кримський, А. Шахматов, В. Ягич, ця "теорія" й донині затуманює мозок не одного "ревнителю російської словесності і вітчизняної історії". Письменник дисидентсько-монархістського штибу А. Солженіцин у палкому бажанні "облаштувати Росію" договорився до того, що заперечив існування української мови навіть там, звідки, за Погодіним-Соболевським, вона бере свій початок—у районі Карпат. На його думку, це вже зовсім недавно тут було "вирощено спотворену українську ненародну мову" на "спокусу відлучити карпаторосів від російської мови".

А коли так, то і тут треба: "Вашу Україну з України—геть!" (Е. Драч). Бо яка може бути Україна без української мови? Це добре знають ті, що заперечують останню, щоб заперечити першу.

10. Лінгвоцид через "зближення" і уподібнення.

Українська мова була поставлена в центрі полігону, де проводився експеримент "злиття

мов". "Зливали" саме її, відділюючи з неї са-
мобутні, специфічні ознаки і перетворюючи її
на "бліду й незграбну копію російської мови"
(С. Караванський) зі слідами ерозії та ознаками
примітивізму.

Деформації був підданий правопис, фонетика, граматики і особливо лексика. Коли вживали "валіза", а не "чемодан", "фотель", а не "крісло", "від дня народження", а не "з дня народження", то це вже трактувалось як інакомислення (Л. Корневич). Послідовно і настирлово викидалися з ужитку слова та вирази типу козак, Україна, Київська Русь, рідна мова, українська нація, не кажучи вже про де-націоналізацію, руцифікацію тощо. Мова була "редукована до газетного словника, як музика—до маршів, а живопис—до портретів вождів" (О. Пахльовська).

Якщо в Польщі, Румунії, Чехословаччині, Угорщині українську мову душили лише ззовні—шляхом усякого роду заборон на її вживання, то в СРСР—і ззовні, і зсередини: втручанням у внутрішню структуру. За допомогою методу, відомого у медицині як вівісекція (живорізання), намагались зробити українську мову копією російської, а оскільки копія завжди гірша за оригінал, то для чого вона потрібна, тим більше що оригінал—до ваших послуг, ним не лише можна, а й треба послуговуватись. "Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин" (В. Маяковський).

"Зливання" мов призвело до розквіту мовної химери—суржика, що знайшло своє відображення в київському фольклорі шістдесятих років:

Говорила баба деду:

—Ти купи міне "Победу",
Я поеду к Белодеду.
Хай він дасть міне ответ:
є в нас мова ілі нет?

Учені теоретики "дружби мов", зокрема згаданий у цитованому вірші академік І. Білодід, науково обгрунтували, а поети навіть оспівували суржикізацію:

Спочатку так: немов підкова
в руках у тебе гнеться, бідна,
а потім раптом—мова! мова!
Чужа звучить мені, як рідна...
І позичаєш тую мову
в свою—чудову, пребагату...

(П. Тичина).

З часом "позичене" починало сприйматись як своє, а своє опинялось на периферії мови або й цілком виганялось із неї. Не дарма ж про деякі російсько-українські словники саркастично говорять, що вони подають переклад російських слів на ... російські.

11. Лінгвоцид через ставлення до носіїв мови.

За статтю "О педагогическом значении малорусского языка..." М. Драгоманова було звільнено з посади доцента Київського університету. Переклад українською мовою лише одного речення з Євangelії мав наслідком для М. Лободовського позбавлення права вчителювати. Указ 1876 року зобов'язував "прийняти як загальне правило", щоб на Україні призначати вчителів-великоросів, а малоросів посылати до Петербурзької, Казанської і Орен-

бурзької округи. Аналогічну політику в галузі освіти вела в Галичині міжвоєнна Польща.

Найбільш повне уявлення про ставлення до української проблеми на "місцях" дає доповідь полтавського губернатора міністрові внутрішніх справ Росії (1914 рік):

"1. Призначати на посаду вчителів, по можливості, тільки великоросів.

2. На посади інспекторів і директорів народних училищ призначати виключно великоросів.

3. Усякого вчителя, котрий виявив схильність до українського, негайно звільняти (...)

7. ...на чолі єпархій ставити архиєреїв ви́нятково великоросів, причому тверди́х енергійних; виявляти найкрутіший тиск на священиків, заражених українофільством; па́рахіальних наглядачів за школами призначати виключно великоросів.

8. Звернути особливу увагу на семінарії ставити ректорами включно великоросів, усуваючи інших; навчальний персонал має бути тільки з великоросів; за семінарії треба взятися і викоринити дух українства, що гніздиться в них.

9. Необхідно субсидувати деякі газети в Києві, Херсоні, Полтаві, Катеринославі та ін з метою боротьби проти українців; у газетах показувати тотожність великоросів з українцями і пояснювати, що малоросійська мова утворилась шляхом полонізації російської в минулі часи...

...старатись, щоби євреї не прилучились до українського руху—виселяти їх із сільських місцевостей, не утворювати нових містечок і заважати економічному зростанню єврейства (...).

12. Узагалі на різні посади не допускати людей, котрі коли-будь, хоча б і в далекому минулому, мали стичність із українським елементом".

Подібна, тільки більш жорстока політика провадилась і в пізніші, "пожовтневі", часи. Першими, хто підлягав масовим репресіям тридцятих років, були викладачі української мови, літератури, історії. Не диво, що й нині, наприклад, у Винницькому обласному науково-методичному центрі народної творчості з 26 співробітників українською мовою володіють тільки шість" ("Культура і життя", 1991 р., 29 липня).

12. Лінгвоцид через освіту.

Чия освіта, того й мова. Про цю стару істину добре знали й керувались нею всі вороги українського народу на всіх його розшматованих теренах і в усі часи. Саме через освіту йшов головний напрям удару по нашій мові.

На окупованій Польщею Волині, Поліссі й Холмщині у міжвоєнний час не було жодної української школи. У Галичині відкрити початкову українську школу можна було за умови, що в населеному пункті мешкає мінімум 25% українців і коли було щонайменше 40 нотаріальнозасвідчених заяв батьків. Щоб відкрити польську школу (при костьолі) достатньо було двох польських сімей на село.

У відносно ліберальний (геноциду таки було) хрущовсько-брежнєвський період кількість дітей, що навчалися в українських школах, неухильно зменшувалась. Цей процес продовжувався аж до самого скону СРСР. Якщо в 1985—1986 навчальному році українською мовою навчалось 48,2% дітей республіки, то в 1990—1991 році частка таких дітей зменшилась до 47,9%. За п'ять років “перебудови” приріст контингенту російськомовних учнів перевищив приріст українськомовного контингенту 2,7 раза.

Коли врахувати, що українці складають нині майже 73% населення України, то кожній третій українській дитині позбавлена можливість навчатися рідною мовою. Жодної української школи немає в Криму, немає ані майже нема їх у містах Сходу і Півдня України, що зовсім не заважає російським ура-патріотам лякати публіку українізацією і боротись за права російської мови, або, як вони делікатно висловлюються, “за пропорційність мов”.

У 30-і роки були ліквідовані всі без винятку українські школи, середні спеціальні та вищі навчальні заклади (факультети) на Кубані, Сибіру, на Далекому Сході і т.д. Ось як дала радянська соціалістична вітчизна про розквіт мови одного з “молодших братів” великого російського народу. І мало хто з сина “старшого брата” вбачав у цьому несправедливість. “У своїй свідомості росіяни розчинили Україну давно” (А.Стреляний).

13. Лінгвоцид через демографічну політику

Демографічна політика щодо нашого народу здійснювалась за принципом, відомим

фольклорного гасла: “хай живе москаль на Україні, а хохол на Сахаліні”. Про етапи і наслідки цієї політики в Радянській Україні дає уявлення така статистика:

Рік	населення українців	росіян	інших
1926	29019747	23218860	2677166
		80 %	9,2 %
1959	41869046	32158493	7090813
		76,8 %	16,9 %
1970	47126517	35283857	9126331
		74,9 %	19,3 %
1979	49609333	36488951	10471602
		73,5 %	21,1 %
1989	51452034	37419053	11355582
		72,7 %	22,1 %

У 1926 році в Радянській Україні (а це без Галичини, Закарпаття, Волинської і Рівненської областей, без української Буковини і Бессарабії (південної) та без Криму) співвідношення росіян до українців становило пропорцію 1:8,7, тобто на одного росіянина припадало майже дев'ять статистичних українців. Далі пропорція змінювалась таким чином: 1959 рік—1:4,5, 1989—1:3,3. Як бачимо, співвідношення змінилось майже в три рази не на користь корінної нації.

І ще два кількісні показники. Від 1926 до 1989 року російське населення України збільшилось із 2 677 166 до 11 355 582 осіб, тобто на 8 678 416 осіб (у 4,2 раза), а українське—після всіх воз'єднань!—з 23 218 860 до 37 419 053 (в 1,6 раза).

До таких наслідків, звісно, призвів не тільки геноцид 30—40—50 років, а й лінгвоцид та ет-ноцид, особливо в суловсько-брежневські ча-си.

Наші західні сусіди, маючи не менший апетит на українські землі, на щастя для нас, не мають ні свого Сахаліну, ні Сибіру, ні хоча б Півночі, щоб за їх допомогою звільнити для себе життєвий простір на Україні. В іншому ж їхня демографічна політика щодо українців суттєво не відрізнялась від політики нашого “старшого брата”.

Так, на “східні кресли”, тобто на загарбані Польщею українські землі, за двадцять міжвоєнних років було переселено десятки тисяч поляків із наданням їм землі та всіляких привілеїв. В Галичині і на Волині поляки володіли 50 % землі; українці ж не мали ніякої можливості для працевлаштування і змушені були масово емігрувати з рідного краю.

З етнічної групи лемків поляки робили окремих народ, для чого звільнили з роботи всіх учителів-нелемків, а 1938 року запровадили у школах замість української літературної мови вивчення лемківської говірки.

Після другої світової війни в Польщі залишилось 19500 кв. км території, споконвіку заселеної українцями: Лемківщина, Надсяння, Підляштя, Холмщина. Там проживало 1061920 українців. Із них біля половини було переселено до СРСР, а решту виселено (операція “Вісла”) на західні землі, які відійшли до Польщі від Німеччини. Українські родини на- сильно розміщували “вросип” між поляками, щоб вони (українці) не мали можливості

спілкуватись, організовувати школи, церковні громади і т.ін. Так здійснювався принцип “етнічної однорідності Польської держави” (В.Мокрий).

У 1924 році в Румунії вийшов закон, у яко-му говорилось, що румуни, котрі “загубили матірню мову”, мають давати дітям освіту в школах з румунською мовою викладання. Не важко здогадатись, що тими забудькуватими “румунами” вважались українці.

На Закарпатті, що в міжвоєнний час входило до складу Чехословаччини, за двадцять років кількість чехів зростає від нуля до 19 тисяч, і в 1931 році тут уже було 158 чеських шкіл (на 425 русинських, тобто українських). “Заносилося на перспективу чехізації краю” (Ю.Шевельов).

А ось приклад з території, що тепер належить до “східної діаспори”. У пореволюційні роки на Кубані було більше як 200 українських шкіл, в районах виходили українські газети, в Кубанському педінституті був український факультет. Після сталінського голодомору 1932—1933 років (голодомор був і в РРСФР, але тільки в тих районах, де проживали українці) все це було ліквідовано. В обезлюднені станиці завезли селян із російських закутків. А із запровадженням у сільській місцевості паспортизації всі кубанці були записані росіянами (Л. Угрюмов, “Українське слово”, 1992 р., 2 квітня). Українців масово записували росіянами в Криму, в Донбасі та інших місцях.

14. Лінгвоцид через привілеї для панівної мови і її носіїв.

“Дивне відчуття охоплювало тут (у Молдові.—В.І., Я.Р.) того, хто приїжджав із Росії! Бувши навіть часто хоч і дурнем, він виявлявся в пошані. Йому російську не треба було вчити” (“Огонек”, 1990 р. № 52, стор. 13). А хіба в Україні було не так?

Будь-які спроби змінити статус української мови викликали шалений опір не лише можновладців і обивателів, а й певної частини вчених, у тому числі й філологів. Для прикладу наведемо слова мовознавця, члена-кореспондента АН СРСР О.Трубачова: “Чи етично скарги про становище української мови починати з того, що вона “не є державною” (з листа Ю.Заплетіна, Ужгород)? Чи не вимагає цей товариш привілеїв, котрих явно не має російська мова?”. Бач, чого етим хахлам захотілось!

Зовсім недавно, у першій половині 80-х років, було запроваджено положення, за яким учителі російської мови проводили уроки не в цілیم класом, а в підгрупах і одержували зарплатню на 15% більшу, ніж учителі національних мов. Цей дискримінаційний захід посилив відчуття другосортності рідної мови, її упослідженості.

Не лише у найкращих “молодь наша своєї мови встидається. Заговориш, зразу кричать: не ганьби нас!” (“Огонек”, 1991 р., № 4, стор. 17). Не лише іжорець Гур’єв відчуває мазохістські радощі від того, що його мова невдовзі відіме (“Литературная газета”, 1989 р., 1 березня). На таких манкуртів не бідна й ненька Україна.

Коли минулого століття наш краєнин Н.Курько тільки вимагав заборонити малоросійську мову (заодно, правда, польську і

німецьку—в остзейських губерніях), то на очах нашого покоління Щербинський і вся піраміда, яку він вивершував, доклала максимум зусиль до її ліквідації. “Дотепер пече встид при згадці, як у 60-і роки мовчки взяли новий мовний курс на Україні, коли один із перших керівників республіки почав демонструвати свою відданість “інтернаціоналізмові” читанням промов виключно російською мовою. (...). За командою згори російською заговорили апаратники всіх рангів, голови райвиконкомів і вузівські професори, голови колгоспів і бригадири” (“Правда”, 1990 р., 11 лютого).

Сумнівно, щоб “один із перших керівників республіки” запустив механізм прискорення русифікації з власної ініціативи. Йому це було “рекомендовано”. А не проявити належної заповідливості він не міг—як зі страху перед небезпечною позбутися становища намісника України (перед ним це сталося з П. Шелестом, якого за “укранофільство” зняли з посади першого секретаря ЦК КПУ), так і з уродженого холуйства.

І що ж? Завалилася піраміда, щезла дешева “калбаса”, задля якої жертвували рідною мовою, а мова таки встояла і вистояла. Дякувати Богові, не всі українці сприймають світ через шлунок.

15. Лінгвоцид через “свободу вибору” мови.

Справжня свобода вибору можлива тільки за повної паритетності, рівноправності мов, чого не буває в жодній багатонаціональній державі, де “неминучими є ущемлення, а то й нищення інших національних культур, мови, національного характеру, провідних мислячих людей” (Ю. Мушкетик).

У житті мов теж спостерігаються “воля до влади” (Ф. Ніцше), і захищені мови опиняються в ролі попелюшки або й щезають з лінгвістичної карти світу.

Слова про права людини у виборі мови були в законах СРСР, Румунії, Угорщини, Польщі, однак реальна дійсність завжди чомусь зводилась до вибору не української мови, а наслідок цього “вибору” теж відомий: великі масиви нашого етносу були денационалізовані й асимільовані сусідніми народами.

Зараз, коли українська мова оголошена державною, знову чується галас про права людини, про свободу вибору мови. А йдеться про одне: я би, живучи в Україні, не вчити і не користуватись українською мовою.

Цікаво, чи приходять кому-небудь до голови подібна думка в тих країнах, де з правами людини давно все гаразд? І чому це не обурюються колишні громадяни колишнього СРСР, наприклад, у США чи Канаді, коли їм, що улаштуватись, наприклад, лікарем, доводиться складати екзамен з англійської (у Канаді—англійської і французької) мови?

“Ну ж бо поїдьте до будь-якої європейської країни і зажадайте від громадян, аби розмовляли з вами “по-человечески”, тобто лише вашою мовою... І щоб у дитсадку та в школі тубільці—французи чи німці навчали ваших дітей також тільки на “человеческом языке” (Драч).

“Свобода” вибору мови в нинішній Україні означає свободу невибору української мови

Демократичне гасло прийшло на місце колишніх гласних і негласних заборон.

16. Лінгвоцид через звуження соціальної приналежності мови.

Вороги української мови, отже—і українського народу, з давніх часів стверджували, що вона низька, некультурна, оскільки цією мовою ніхто, крім неписьмених селян, не послуговується. З погляду колонізаторів, нею розмовляють лише “поп і хлоп”, за словами обрусителів, це мужицька (у новіші часи—колхозна) мова.

“Несамовитий Вісаріон” (Белінський) уважав, що малоросійське нариччя—селянське і водночас твердив, що твори малоросійської літератури “незрозумілі простому народові”. Елементарна логіка підказує, що саме народові й повинні бути зрозумілі ці твори. Адже, за словами Белінського, вищі верстви, з яких складається “публіка, котра читає”, “переросли малоросійську мову” і висловлюють почуття російською або навіть французькою.

Звідки було відомі Белінському літературно-мовні уподобання малоросів? А це не суттєво: “що ж стосується до суцільної маси чорного народу, то його не належить про це і питати, тому що він не може відповідати, будучи неучем у державних питаннях” (М. Костомаров).

Знав “шалений Вісаріон”, чому і як відбувалось “переростання малоросійської мови” вищими верствами. Знав і підтримував політику “батого і пряника” рідної “татарсько-німецької московщини” (М. Костомаров): довідавшись про царський вирок для Шевченка,

він сказав, що присудив би йому не менше. Слово “гуманність”, яке запровадив до російської мови Белінській, певно, до малоросів застосовувати не належало.

Ще в минулому столітті було відомо, що українська мова—“Це не мова простолюду тільки, як твердять московські невігласи, а мова цілої нації, політичне майбутнє якої ще попереду, але чиє місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим” (М. Драгоманов).

Намагання не випустити мову з-під селянської стріхи мало далекоюсяжну мету—мовні розчленувати український народ, позбавити його природного зв'язку між окремими суспільними верствами. Це “прирекло б на темноту народні маси або привело б врешті решт до існування двох мов: української для народу і (велико)російської для інтелігенції” (М. Грушевський).

Така “двомовність” часто використовувалась як засіб боротьби проти української мови “...дехто з промовців навіть указував, що й селянство зовсім відмовно ставиться до українізації, бо то, мовляв, знову хочуть піддурити мужиків, а для панів буде мова панська” (В. Чумак).

У радянські часи серед керівництва українських більшовиків були теоретики, які вважали впровадження української мови—мову “нижчої культури села” змаганням супроти “вищої культури міста”, отже, явищем реакційним. Адже в майбутньому передо нас російська культура поглине українську культуру разом з мовою (Д.Лебедь).

Навіть у період “українізації” у виробничих школах і вузах важливі предмети викладались російською, а другорядні та політосвіта—українською.

17. Лінгвоцид через “розквіт” мови.

Однією з вершин марксистської діалектики є теза про відмирання через розквіт. Не останньою чергою вона стосувалась і національних мов.

Їх відмирання велося з прискоренням, отож треба було показати і їхній розквіт, щоб, буда, з тезою не стався конфуз: мови спочатку відмерли, а тоді розцвіли. “Одним з яскравих прикладів розквіту мов соціалістичних націй СРСР є українська літературна мова”,—писав академік І.Білодід у 1967 році.

“І, звичайно, самозакоханий автор йде на все, аби знову й знову просторікувати на теми... “русифікації України”. (...) Радянські люди такої проблеми не бачать, вона створена тими, хто, продавши рідну землю, погавкує на неї з європейських та американських смітників”,—картали в 1973 році сановні київські мовознавці найвидатнішого українського лінгвіста сучасності Юрія Шевельова. Самі ж вони, заявивши, що “лінгвістика повинна робитися чистими руками”, про всяк випадок заховались за псевдонімом “Марія Тарасюк”.

Згодом виявилось, що від 1926 до 1979 року в СРСР “щезли, перестали існувати десятки (конкретно 93.—В.І., Я.Р.-В.) етнічних груп” (“Коммунист”, 1988 р., № 15, с. 63). Серед цих народів і мов, що пішли в небуття, багато

хто хотів би бачити й українців з їхньою мовою. “Могила давно вже викопана. “інтернаціоналісти”-могильники ждуть на діждуться, поки ми ляжемо до ями, — закопають затоптять, зрівняти з землею, щоб “от ети хохлов” не лишилося й згадки” (А.Дімаров).

А таки не діждуться! Хто комусь копає яму сам упаде до неї. “М. Тарасюк” може це потвердити...

18. Лінгвоцид через боротьбу із “засиллям української мови”

Із “засиллям” української мови боролися під час “українізації” і після неї. Чим закінчилось це засилля добре відомо: українська мова-“гвалтівниця” ледве дотягла до розпаду імперії “дружби народів—єдності мов”.

Зараз, після прийняття “Закону про мови в Українській РСР”, знову посилено мусується брехливе твердження про насильницьке впровадження української мови. У “Зверненні” ініціативної групи “Руку на захист прав російського населення Донбасу” серед іншого ставиться вимога “пропорційного розвитку мов”. На перший погляд, можна подумати, що “пропорційності” вимагають ті, хто занепокоєний упослідженням становищем української мови в Донбасі. Насправді ж, хоч як дивно, у “Зверненні” йдеться про російську мову! Все це нагадує класичну ситуацію, коли злодій вигукує: “Ловіть злодія!” Однак ця буфонада потрібна для шумового прикриття ліквідації останніх українських газет, шкіл, чинення перепон “Просвіті” і т. ін.

Серед тих, хто торкається проблеми української мови, є і такі, котрі радять відроджувати мову українського народу помалу, обережно, щоб часом не образити носіїв інших мов. Тут же пропонуться приділяти якомога більше уваги розвитку мов неукраїнських народів України, аби вони із вдячності за турботу про їхні мови приступили до вивчення української. “Ніжно” відроджувати українську мову радять нам і ті, що готові бути краще “погвалтованими, ніж українізованими”, у яких від цієї мови алергія (див., напр. : “Огонек”, 1991 р., № 48, стаття “Одесса: языковые баталии”).

Обачність у цій делікатній справі, а тим більше турбота про інших, безперечно, потрібні й заслуговують на схвалення і всіляку підтримку. Треба, однак, глядіти, щоб “провансальська” терплячість й обережність не призвели українську мову до стану провансальської, що колись була квітучою мовою трубадурів, а з кінця минулого століття оголошена мертвою, хоча насправді продовжує жити приблизно в такому вигляді, як українська десь на Білгородщині чи Курщині.

19. Лінгвоцид здійснювався і багатьма іншими шляхами та способами, яких не сила хоча б перелічити у нашій книжці. Однак не можемо не вказати тут на облудність художньої літератури, що “розминулась з духом і з душею народу” (Р. Миша), на безсоромність так званих суспільних та гуманітарних наук, у тому числі перетвореної на слухняне знаряддя русифікації україністики.

Мовознавців-україністів було вимордовано ще в сталінські часи, а пізніше, хоч “були

талановиті люди, люди оригінального мислення і незаховуваних фактів, їх прирікали тікати до інших республік, мовчати в своїй чи нидіти в'язницях, концтаборах або психушках (Ю.Шевельов).

Часи, слава Богу, змінились, проте малі змінились люди. "Упродовж останніх років кожен, хто вимушено чинив шкоду українській культурі і усвідомлює це, міг би висловитися засудити минулу мовну практику і свою в ній участь. А проте таких голосів не чути" (С. Караванський).

Одним із головних напрямків здійснення лінгвоциду є боротьба з друкованим словом. Недостатньо було заборони на імена і твори. Ще — спалювали бібліотеки. І неухильно зменшували тиражі українськомовних видань—від 60% у 60-і роки до 19% у 1990 році.

А те, що друкувалось українською, являло собою головню пререклади класиків марксизму-ленінізму і вірних лєнінців сучасності, агітаційно-пропагандистську, атеїстичну та соцреалістичну художню літературу. Ця "продукція" здатна була викликати огиду не лише до самої себе, а й кидала тїнь на мову, якою вона—і тільки вона—друкувалась.

Відомо, що російські дворяни зневажали рідну мову не з причини відсутності відчуття патріотизму (навіть багато декабристів погано володіли російською), а головним чином через те, що цією мовою нічого було читати. Щоб не було чого читати (а в наші часи—ще й слухати і дивитись) українською мовою, машина русифікації працювала на повну потужність протягом кількох століть.

"Руйнування мови—основи національної культури—це вже не просто вина, а злочин держави перед народом" (А. Мокренко). Не дивина. Адже це була не наша держава.

20. Історія лінгвоциду, спрямованого в Росії, Польщі, Угорщині, Румунії, Чехословаччині проти української мови, з абсолютною однозначністю свідчить, що єдиним і найпевнішим заборолом проти нього є державність мови і нації. "В свої хаті й своя правда, і сила, і воля" (Т. Шевченко).

21. Протистояти явному чи скритому лінгвоцидові можна тільки з позиції знання, усвідомлення того, що являє собою мова, як і за якими законами вона живе, яка її роль у житті людини і народу.

II. ЩО ТАКЕ МОВА

Мова займає одне з найвищих місць на шкалі національних вартостей.

У. Вайнрайх.

1. Мова належить до так званих вторинних систем. Вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, похідним від якого вона є. Водночас мова—один із факторів самоорганізації суспільства і невід'ємна ознака таких спільнот, як рід, плем'я, народність, нація.

2. Мова існує у свідомості членів суспільства і реалізується в процесах мовлення і “конструується” в результатах цього мовлення (у сказаному, написаному). Тому доля мови залежить від кожного з мовців.

3. З матеріального погляду в мові, що реалізується в мовленні, немає нічого, крім звуків, які комбінуються у слова, речення тощо. За цими комбінаціями скривається величезний світ значень—фонетичних, лексичних, граматичних, стилістичних. Саме в них відображені знання народу—носія мови—про світ, його структуру, ставлення людей до нього. “Мова народу—це його дух і дух народу—це його мова” (В. фон Гумбольдт). У ній акумулюється духовна енергія народу. Вона є головною ознакою і символом нації.

4. Через мову ми пізнаємо світ. Наївно вважаємо, що кожен з нас сприймає світ безпосередньо “таким, як він є”. Насправді наше сприйняття світу відбувається крізь призму нашої мови.

Підкреслимо, що в кожного народу “мова картина світу”—своя, неповторна. Найпростішим приклад: ми в природі чуємо тільки ті звуки, які в нашій мові (р-р-р, ш-ш-ш, ку-ку, ку-ку-рі-ку-

гав-гав, няв, дзень, хресь, хляп тощо). В інших народів ці звуконаслідування звучать зовсім інакше.

Весь світ ми “розчленовуємо” і “сортуємо” так, як це змушує нас робити структура нашої мови, у якій зафіксовано досвід усіх попередніх поколінь різних епох. Тому зникнення будь-якої мови—це незамінна втрата, яка збіднює людство в цілому.

Мова—засіб самопізнання народу, форма існування надбудови в усіх її виявах.

5. Мова—найважливіший засіб спілкування людей, тобто засіб вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень. У цій ролі людська мова має універсальний характер: нею просто передати все те, що виражається, наприклад, мімікою, жестами, морським зводом чи дорожніми знаками, тоді як жоден із цих засобів спілкування не може конкурувати у вираженні з мовою.

6. Мова—це засіб формування, оформлення та існування думки: без називання нема думання, осмислення реальності.

7. Мова—система знаків, матеріальних за своєю природою і соціальних за змістом та функціями. Кожен елемент мови має свою значимість лише в єдності та взаємозв'язку з іншими елементами. Тому будь-яке насильство над окремим елементом негативно позначається на мові в цілому.

8. Мова—явище суспільне. Вона виникає, розвивається, живе і функціонує в суспільстві. Між мовою і суспільством існує взаємний зв'язок: не лише загибель суспільства призводить до загибелі

мови, але й загибель мови веде до зникнення суспільства, що не вберегло свою мову.

Мова—не тільки витвір історії суспільства, а й активний чинник цієї історії: не тільки об'єкт, й суб'єкт історії.

9. Формою існування мови, свідченням життєздатності є мовлення, тобто використання цієї мови людьми в комунікативних актах у всіх сферах громадського та особистого життя.

Перестаючи бути засобом спілкування, мова стає мертвою.

10. Головними компонентами мови є фонетика, лексика, граматики.

11. Фонетика—це звуки та елементи, що супроводжують: наголос, інтонація. Фонетику мови людина повинна засвоїти на сто відсотків. Засвоєння це починається в ранньому віці: мелодія мовлення та деякі інші інтонаційні елементи людина засвоює ще в стані ембріона, звукотворення формується в основному до двох років. Більше того: навіть перший крик немовляти має національно-мовний характер. Фонетичні навички реалізуються автоматично, а тому опанування фонетикою іншої мови чи повернення до рідної вимагає певних зусиль.

12. Лексика—це сукупність слів мови. Ця сукупність внутрішньо організована, упорядкована: слова об'єднуються в класи (частини мови), словотвірні гнізда, стилеві шари, синонімічні ряди, антонімічні пари і т. ін.

Словниковий склад різних мов неоднаковий: найбагатшим він вважається в англійській мові (понад півтора мільйона слів), мови деяких пле-

мен у джунглях Амазонії не привичують двох тисяч слів.

Словниковий склад—найбільш мінливий, нестійкий компонент мови. Він безпосередньо відображає життя народу і чутливо реагує на будь-які зміни в ньому.

Словниковий склад—найбільш відкрита мовна підсистема, сюди легко проникають слова з інших мов. Саме тут найвиразніше відчувається чужомовна експансія, яка призводить до “розмивання” мови. Чужі слова тягнуть за собою чужі звуки, чужі словотвірні елементи, навіть граматичні форми.

Піклування про мову, її захищеність слід починати саме із захисту словника.

Вважається нормальним, коли мовець володіє одним відсотком словника мови. Цього достатньо, щоб вільно розмовляти іноземною мовою. Що стосується рідної мови, то, очевидно, на такій кількості слів зупинятися не слід.

13. Душею мови, її “алгеброю” є граматики. Вона найчіткіше виявляє національний характер мови, її своєрідність. Граматики—це система правил поєднання слів у мовленні (словосполучення, речення, текст), їх змінюваності, що обумовлена потребами цього поєднання.

На відміну від словника, граматики характеризується більшою непроникливістю для чужомовних впливів. Однак порушення граматичної будови більш боляче відбивається на мові, ніж проникнення в мову чужих слів.

Грамматичний стрій мови достатньо опанувати на п'ятдесят-дев'яносто відсотків, щоб бути зро-

зумілим. Граматикою рідної мови, ясна річ, треба оволодівати досконало.

14. Мова—головне знаряддя соціалізації, тобто перетворення біологічної істоти в соціальну, члена певного суспільства. Мова бере участь у творенні людини.

15. Мова—це генетичний код нації, який поєднує минуле з сучасним, програмує майбутнє і забезпечує буття нації у вічності.

III. НАУКИ ПРО МОВУ

1. Не таємниця, що в більшості людей уявлення про мову та науку про неї пов'язані зі спогадами про уроки мови в школі, які справляли приємність хіба що для запеклих відмінників.

Через це чимало людей скептично ставляться до цих питань і їх дивує те, що на сторінках преси так часто сьогодні розглядаються мовні проблеми.

2. Між тим мовні проблеми мають широкий вихід у соціальну, економічну, політичну, науково-технічну, культурологічну та інші сфери суспільного буття. Звідси—величезне значення мови і, як наслідок, ціла низка наук про неї.

3. В інтересах суспільства наука намагається розглянути феномен мови з найрізноманітніших площин.

4. Кошти, вкладені у вивчення мови, за короткий час сторицею повертаються суспільству дивідендами у вигляді здобутків науково-технічного прогресу, зміцнення соціального і національного миру, підвищення культури і духовності народу, його освітнього рівня, матеріального добробуту.

5. Вивченням мови займається власне лінгвістика, а також ціла низка інтердисциплінарних наук, що виникли на стику мовознавства з іншими науками.

6. Лінгвістика, тобто мовознавство, вивчає мову з погляду її походження, розвитку і функціонування в суспільстві.

7. Загальне мовознавство вивчає, що таке мова взагалі, як вона побудована, як пов'язана з поза-

мовними явищами, які бувають мови, як вони розвиваються, взаємодіють тощо.

8. Часткове мовознавство концентрує свою увагу на вивченні якоїсь окремої мови чи групи споріднених мов: україністика, арабістика, славістика і т. ін.

9. Історичне мовознавство вивчає мови з погляду їх походження та розвитку.

10. Описове мовознавство з'ясовує будову мови та її функціонування на певному проміжку часу.

11. Теоретичне мовознавство має за мету наукове осмислення мовознавчих проблем.

12. Прикладне мовознавство спрямоване на вирішення практичних потреб суспільства пов'язаних з використаннями мови.

13. Внутрішньо наука про мову членується залежно від того, які складові частини мови та в якому аспекті вивчаються:

—фонетика—наука про звукову сторону мови;

—семантика—наука про значення мовних одиниць;

—лексикологія—наука про словниковий склад мови;

—дериватологія—наука про способи творення нових слів;

—морфологія—наука про будову та граматичні форми слів;

—синтаксис—наука про сполучуваність слів, словосполучення та речення;

—стилістика—наука про стилі мови та їх функціонування.

14. Кожна з цих наук, у свою чергу, поділяється на вузкі науки. Тут нема змоги перерахувати їх. Обмежимося одним прикладом: лексикологія поділяється на ономазіологію, семасіологію, етимологію, лексикографію тощо.

15. Мова—настільки складний, багатоаспектний феномен, вона пов'язана з такою кількістю позамовних явищ, потреб суспільства та окремої людини, що її вивчення лише в межах лінгвістики не може бути ні вичерпним, ні достатнім: потрібне кооперування наук, особливо коли йдеться про так звані порубіжні, стикові зони.

16. У ХХ ст. навколо мовознавства сформувалась ціла сім'я інтердисциплінарних наук:

—соціолінгвістика—наука про функціонування мови в суспільстві;

—психолінгвістика—наука про взаємозв'язок мови з психічною діяльністю людини;

—нейролінгвістика—наука, що концентрує свою увагу на мовленні людей з відхиленнями у психіці;

—етнолінгвістика—наука про національну специфіку мов;

—інтерлінгвістика—наука про спілкування в багатомовному світі;

—лінгвогеографія—наука про ареальне розміщення мов та діалектів;

— паралінгвістика — наука про засоби спілкування, що використовуються поряд з мовою (жести, міміка, неканонічна фонетика...)

— інженерна лінгвістика — наука, що вивчає мову з метою застосування її для потреб науково-технічного прогресу...

17. Однак і цей перелік не вичерпує кількості наук, що займаються вивченням мови. Треба б додати сюди кібернетику, семіотику, теорію комунікації, теорію інформації тощо, не кажучи вже про такі старовинні соратниці лінгвістики, як філософія, логіка, психологія, герменевтика, літературознавство.

18. Ідеї, методи, навіть цілі концепції мовознавства справляють значний вплив на характер наукового мислення взагалі. Так, структуралізм, започаткований великим швейцарським лінгвістом Ф. де Соссюром, згодом проник не тільки в етнографію та літературознавство, але й у філософію, політекономію, математику.

Недарма роль мовознавства в гуманітарних науках прирівнюють до ролі фізики в природничих науках.

19. Як може підсумувати читач, значення мови, наук про неї не обмежується задоволенням професійного інтересу мовознавців. Воно диктується потребами життя сучасного цивілізованого суспільства.

Нація не може претендувати на місце серед передових народів, не дбаючи про свою мову, її розвиток, функціонування та науки про неї.

20. Наука про мову не повинна бути наукою для науки чи, тим більше, тільки для науковців. Її

призначення — бути наукою для народу, його сьогодення і його майбутнього. Цим ідеалам повинна відповідати кожна наукова праця.

За дослідження мови повинні братися люди з чистим сумлінням, із серцем, нагрітим бажанням добра рідному народові і повагою до інших народів.

IV. ФУНКЦІЇ МОВИ

1. Жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не знаходилось, не може існувати без мови. Це стосується всіх народів, усіх шарів і прошарків суспільства і кожної окремої людини.

2. Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує цілу низку функцій, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп і кожної людини.

3. Комунікативна функція. Суть її в тому, що мова використовується для інформаційного зв'язу між членами суспільства. Ця функція є надзвичайно важливою як для суспільства, так і для самої мови: мова, якою не спілкуються, стає мертвою; народ, який втрачає свою мову, зникає.

“Людина має схильність спілкуватися з собі подібними, тому що в такому стані більше почуває себе людиною” (І. Кант). Є й інший бік цього процесу: найбільша розкіш на світі—це “розкіш людського спілкування” (А. де Сент-Екзюпері).

Спілкування—найважливіша функція мови. Їй так чи інакше підпорядковані всі інші функції.

На шляху поступу людство винайшло чимало засобів обміну інформацією: транспортна сигналізація, символіка науки, знаки спортивного суддівства тощо. Однак мова продовжує займати чільне місце.

Усі позамовні знакові системи є похідними від мови, без неї їх не можна було б ні створювати, ні вивчати, ні використовувати.

У відношенні до інших засобів спілкування мова має універсальний характер: нею можна переда-

вати ту інформацію, носіями якої вони є, але навіть усі разом вони не спроможні замінити мову.

Для повноцінного функціонування мови і її розвитку вона повинна використовуватись у всіх сферах комунікації—у науці, техніці, виробництві, ділових стосунках, освіті, культурі і т.д., а не лише в побуті чи художній літературі.

4. Експресивна функція. Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу індивіда. Вона дає можливість перетворити внутрішнє, суб'єктивне в зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття. “Говори—і я тебе побачу”,—стверджували мудреці античності. Кожна людина—це цілий неповторний світ, сфокусований у її свідомості, у сферах інтелекту, емоцій, волі. Але цей світ скритий від інших людей, і тільки мова дає можливість розкрити його для інших. Чим досконаліше володієш мовою, тим виразніше, повніше, яскравіше постаєш перед людьми як особистість.

Те ж саме можна сказати і про народ, націю.

5. Ідентифікаційна функція. Мова є засобом спілкування. Це правда. Але, додамо,—тільки для тих, хто її знає. Для тих, хто її не знає, вона є засобом роз'єднання, сепарації, відокремлення своїх від чужих. Спілкуватися за допомогою якоїсь мови можуть лише носії цієї мови. Тільки для них вона є засобом ідентифікації, ототожнення в межах певної спільноти. Ця ідентифікація виявляється і в часовому, і в просторовому вимірах. Ми відчуваємо свою спільність і з тими, що жили задовго до нас і житимуть після нас, і з тими, що живуть далеко від нас, в інших краях.

Ще стародавні греки глибоко усвідомлювали, що таке мова як консолідуючий засіб. Афіни за-

певняли Спарту, що ніколи не стануть зрадниками еллінської єдності—“єдності крові і єдності мови” (Геродот).

Мова поєднує людей більше, ніж класова, партійна, релігійно-конфесійна приналежність, більше, ніж історія народу (її не всі знають), а іноді навіть більше, ніж етнічне походження. Вчений і письменник А. Кримський, письменниці Марко Вовчок і Наталена Королева, поет Юрій Клен (О. Бургардт), військовий діяч і поет Василь Вишиваний (австрійський архикнязь Вільгельм фон Габсбург), політичний діяч В'ячеслав Липинський, педагог-просвітитель Софія Русова та багато інших—не мали в собі ні краплини української крові, але українська мова кровно поєднала їх з нашим народом і його духовністю.

Кожен із нас має свій “портрет”, мовний “паспорт”, у якому відображено всі параметри нашого Я—національно-етнічні, соціальні, культурні, духовні, вікові.

Тому не інгоруймо цієї функції мови, щоб не втратити можливості бути своїм для своїх.

6. Гносеологічна функція. Мова є засобом пізнання світу. Людина, на відміну від тварини, користується не тільки індивідуальним досвідом, але й усім тим, що досягли її попередники та сучасники, тобто суспільним досвідом. Йї ніколи не треба починати пізнання світу “з нуля”. Досвід суспільства закодовано і зафіксовано в мові, в її словнику, граматиці, фраземіці, а за наявності письма також—у деталізованому вигляді—у текстах. Пізнаючи мову, людина пізнає світ, причому світ у баченні саме цієї мовної спільноти. “Межі моєї мови означають межі мого світу” (Л. Вітштейн).

Кожна мова є неповторною картиною світу, і тому зникнення якоїсь із них збіднює уявлення людства про світ, звужує його досвід.

Гносеологічна функція мови полягає не тільки в кумуляції, накопиченні досвіду суспільства. Мова є засобом мислення, формою існування думки. Отже, у пізнанні нового, раніше не відомого, вона є обов'язковим чинником. Роль думки і мови в пізнанні світу нагадує прокладання тунелю: думка у мовній формі вгризається в породу невідомого і застигає у вигляді кріплень, без яких тунель обвалився б.

7. Мислетворча функція. Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки—людина мислить у мовних формах. Є мислення конкретне (образно-чуттєве) і абстрактне (понятійне). Суто людське мислення, понятійне,—це оперування поняттями, які позначені словами і які не могли б без слів існувати. Крім того, у процесі мислення ці поняття зіставляються, протиставляються, поєднуються, заперечуються, порівнюються тощо, для чого в мові існують спеціальні засоби. Тому мислити—означає оперувати мовним матеріалом.

Вислів “обмінюватися думками” абсурдно розуміти дослівно. Якби люди обмінювалися безпосередньо думками, то вони завжди розуміли б один одного і не було б ніяких втрат при передаванні інформації. Насправді люди обмінюються мовними одиницями, в яких закодовані думки. І адресат мовлення не завжди адекватно розшифровує цей мовний код. Тим більше, що адресант (мовець) не завжди вправно закодовує їх. Недарма говорять: хто ясно думає, той ясно висловлюється. Або й дошкульно: видно з мови, якої ти голови.

Зауважимо, що думання відбувається у формах певної мови, здебільшого тієї, яку ми найкраще знаємо, тобто рідної. Отже сам процес мислення має національну специфіку, яка обумовлена національним характером мови. І мав рацію Г. Брех: хто вбиває дух—вбиває слово, а хто оскверняє слово—оскверняє дух, бо вони нерозривні.

8. Естетична функція. Мова є знаряддям і водночас матеріалом створення культурних цінностей. Вона—першоеlement культури. Фольклор, художня література, театр, пісня тощо—усе це дає підстави стверджувати, що мова—становий хребет культури, її робітня, її храм.

У живому мовленні мова виконує, в основному, функцію спілкування, комунікації. У художньому творі головне призначення мови—образотворення, ейдологічна функція. А вже за допомогою мовних образів художнього твору відбувається акт “спілкування” митця з читачем, слухачем.

У художньому творі, особливо поетичному, часто спостерігається відхилення від звичних норм, мовленневих стандартів. Саме ці відхилення роблять текст художнім, визначають його жанр. Тому необхідною передумовою літературної творчості є досконале оволодіння мовною нормою—щоб знати чи відчувати, від чого і якою мірою допустимі відхилення.

Ключем до образної структури твору, його ідейно-естетичного потенціалу є мова тексту. Що краще знаємо мову, то повніше розкриваються перед нами глибини твору. Мова має поетичну природу, навіть окреме слово—це “малий твір мистецтва” (Г. Глінц).

Справжнє оволодіння мовою йде від літературної мови до мови художньої літератури.

Крім того, мові властиві закони евфонії, милозвучності. Це, а також досконала організація мовного матеріалу в процесі спілкування може бути джерелом естетичної насолоди, що найвиразніше проявляється при сприйнятті ораторського та художнього, зокрема поетичного, мовлення.

Виховання відчуття краси мови—основна всякого естетичного виховання.

9. Культуроносна функція. Мова—носіє культури. Культура кожного народу зафіксована у його мові. Пізнання народу, його культури, його ментальності іншими народами може бути поверховим (“туристським”) і глибинним, всебічним. Для глибинного пізнання народу необхідне знання його мови. У цьому випадку мова виконує функцію каналу зв'язку між народами. Пропагуючи свою мову в світі, ми пропагуємо власну культуру, її надбання, збагачуючи світову культуру. Згадаймо, яке враження на Європу зробили гасці ролі українського хору Кошиця, відкривши світові цілий материк оригінальної і багатющої культури, а з нею—і наш народ. Так за допомогою мови відбувається “переливання” духовних цінностей, транспортування їх іншими мовами, завдяки чому наша духовність стає органічною частиною духовності інших народів, а існування нашого народу з маловідомого у світі факту стає фактором світової цивілізації.

Культуроносна функція мови постійно і виразно проявляється передусім у суспільстві носіїв цієї мови: через мову відбувається засвоєння кожною людиною культури свого народу і естафета духовних цінностей від покоління до покоління. Чим

повніше, повнокровніше функціонує в суспільстві мова, тим надійніший цей духовний зв'язок поколінь, тим багатша духовність кожного наступного з них. І навпаки: усякі мовні утиски руйнують цей зв'язок, збіднюють культуру народу. А тому боротьба за повноправність своєї мови—це водночас боротьба за рідну культуру.

Культуроносна функція мови реалізується й на особистісному рівні. Людина, пізнаючи мову свого народу, прилучається до джерел неповторної духовності нації, з часом стає її носієм і навіть творцем. Це право і обов'язок кожного, і водночас—надійний показник реального, а не лише декларованого патріотизму. Не може вважатися патріотом той, хто зі страху, для вигоди чи внаслідок невігластва ігнорує мову і культуру своєї нації або навіть свідомо зрікається її сам і відриває від неї своїх дітей. Така людина втрачає цінність і повагу серед своїх, не становить вона вартості й для інших—хіба як робоча сила чи знаряддя здійснення чужих інтересів. Мова—мати народу. А "... хто матір забуває, того Бог карає; того діти цураються, в хату не пускають. Чужі люди проганяють, і немає злomu на всій землі бесконечній всеселого дому" (Т. Шевченко).

10. Номінативна функція. Це функція називання. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, кількостей, ознак тощо. Усе пізнане людиною одержує свою назву і тільки так існує в свідомості. Цей процес називається лінгвалізацією, "омовленням" світу.

У назвах зафіксовано не тільки реальні дійсності, адекватно пізнані людиною, але й помилкові уявлення, ірреальні, уявні сутності тощо. Так, гігантський уявний світ фольклору, художньої літератури існує тільки завдяки мові. Але

його вплив на нашу поведінку, на наш спосіб життя іноді не менший, ніж вплив реального світу.

Номінативними одиницями (словами та сталими словосполученнями), як мозаїкою, покрита вся реальність. Мова є картиною, "зліпком" реального світу. Зрозуміло, що кожна мова являє собою своєрідну картину дійсності (наприклад, нас одне слово "сніг", а в ескімоській—кілька десятків слів на означення цього явища; по-різному мовно розчленовані в різних мовах одні й ті ж фрагменти світу і т. ін.). І дуже прикро, коли з тих чи інших причин існують у мові великі прогалини, лакуни, незаповнені ділянки. Наявність таких прогалин у мові змушує народ дивитись на світ чужими очима, порушує національну цілісність духовної культури. Найчастіше це трапляється з "непрестижними" мовами, які не мали можливості лінгвалізувати певні сфери пізнання і діяльності людини, лінгвалізовані "престижними" мовами. Ідеться передусім про сферу науки, техніки, виробництва, соціально-економічних відносин тощо.

Тому заповнювати ці лакуни, піднімати статус рідної мови до рівня мов, що обслуговують найпердовішу науку, культуру, виробництво,— обов'язок не тільки і не стільки мовознавців. Народ творить мову, мова творить народ. І кожен, хто усвідомив себе частинкою народу,—до якого страгуму, прошарку він не належав би,—повинен відчувати себе відповідальним за долю мови, бути її творцем.

Ми перелічили найголовніші функції мови, усвідомлення яких суттєво впливає на ставлення до мови, глибину і повноту її вивчення, на її використання.

Мова—явище системне. Її функції виступають не ізольовано, вони проявляються у взаємодії. Відсутність чи неповнота використання якоїсь із них згубно впливає на мову в цілому, а це, своєю чергою, відбувається на долі народу.

V. ВЗАЄМОДІЯ МОВ

1. Жодна мова не існує ізольовано: мови взаємодіють між собою. Найбільш поширеним видом і результатом цієї взаємодії є запозичення.
2. Запозичуються слова, словотворчі моделі та елементи, синтаксичні конструкції і навіть звуки.
3. У період пробудження національної свідомості з'являється бажання повністю очистити свою мову від іноземних впливів. Такий пуризм свого часу пережили чехи, угорці, румуни, які тисячами і навіть десятками тисяч викидали чужорідні слова зі своїх мов. Відомо, з яким запалом передові російські письменники виступали проти "низькопоклонства перед Заходом", проти іншомовного засмічення російської мови.

В українській мові є близько десяти відсотків чужомовних за походженням слів. Оцінювалися вони по-різному. Донедавна вважалося, що українську мову російські слова збагачують, а іншомовні—засмічують. Виняток робився хіба для тих чужомовних слів, які потрапляли в українську мову через російську.

4. Запозичення—це природне явище в житті мов, воно властиве навіть найбільш розвиненим із них.
5. Неприродним, протиприродним є такий стан, коли елементи однієї мови витісняються елементами іншої мови, коли одна мова весь час розвивається в "тіні" іншої мови. Тоді вона втрачає здатність до саморозвитку, покірно наслідуючи те, що вироблене іншою мовою. У такій ситуації "змішуваною виявляється якраз своя, а не чужа мова" (Є. Віндіш).

6. Однобічна взаємодія може призвести до того, що мова перетвориться на діалект іншої, більш престижної, а згодом—взагалі розчиниться в ній.

7. Свідченням реальності такої перспективи для української мови є існування так званого суржика—безсистемної суміші української та російської мов, потворного гібридного “діалекту”, яким послуговується значна частина населення України.

8. Однобічна взаємодія мов спричиняє втрату мовою національної своєрідності, мова перестає бути виразником національного світосприймання, світогляду, культури, духовності.

9. Осередки ТУМ, кожна людина, якій не байдужа доля української мови й української нації, повинна глибоко усвідомлювати закономірності взаємодії мов і те, що боротьба за свою мову в цій сфері—це боротьба за майбутнє свого народу, його культуру, його духовність, його обличчя серед народів світу.

VI. ПРЕСТИЖ МОВИ

1. Престиж мови—це її авторитет у міжнаціональному та міжнародному спілкуванні. Він залежить від багатьох чинників, домінуючим серед яких є інформативність мови, тобто застосування її як носія найновішої та найважливішої інформації.

2. Престиж мови не перебуває у прямій залежності від кількості людей, що нею послуговуються. Китайською мовою, наприклад, розмовляє більше мільярда землян, але вона не входить до числа найпрестижніших. Далеко не завжди престиж мови визначається мілітарною потугою її носіїв. Іноді престиж мови має не загальний характер, а забезпечується її функціонуванням в одній із сфер. Так, у музиці вже декілька століть найвищий престиж у світі має італійська мова.

Відлучення мови від функцій, що надають їй престижу, наприклад, від ролі державної мови, знижує її авторитет і зменшує опір проникненню в неї чужомовних елементів.

3. Престижними можуть бути навіть мертві мови, якщо вони характеризуються високим рівнем окультурення і ними закодована велика кількість важливої інформації. За приклад може служити латина.

4. Престиж мови—величина змінна. В історії відомо чимало випадків піднесення і падіння мов. Зрозуміло, що це залежить не від самої мови, а від суспільства—носія мови, його місця та ролі в загальнолюдському прогресі.

5. Є два способи забезпечити статус престижності для своєї мови. Перший—через всебічний розвиток суспільства на шляху прогресу. Дру-

гий—шляхом утиску інших мов політичними, військовими, економічними засобами. Наприклад, у франкістській Іспанії були офіційно заборонені всі мови, крім кастильської (іспанської). Зрозуміло, що другий шлях може привести тільки до тимчасового успіху.

6. “Мова долає своїх суперниць не завдяки якимось своїм внутрішнім якостям, а тому, що її носії є більш войовничими, фанатичними, культурними, підприємливими” (А. Мартіне). Наскільки дві останні риси були притаманні губителям української мови, читач поінформований достатньо.

7. Дбати про престиж мови свого народу—святий обов’язок кожного з нас, щоб поет не мав підстави писати:

Де наша мова? В домовині
Об віко б’ється! Відчини!
Але замішані на глині,
Від рабства й самогонки сині,
Мовчать її глухі сини.

Д. Павличко

VII. УКРАЇНСЬКА МОВА СЕРЕД ІНШИХ МОВ СВІТУ

А знаєте ви, що за сила
в тій мові?..

І. Франко

1. У світі налічується понад 5,5 тисяч мов.
2. Більшість із цих мов не мають своєї писемності і державного статусу, ними послуговується невелика кількість мовців.
3. Українська мова належить до східнослов’янської підгрупи слов’янської гілки індоєвропейської сім’ї мов. Окремі дослідники вважають її однією з найстарших мов Європи.
4. Найближчою до української є білоруська мова. Близькими є також російська та польська мови. “Лінгвістична близькість до сусідніх народів—великоруського і польського не раз давала привід навіть заперечувати існування й право на самостійний культурний і політичний розвій українського народу” (М. Грушевський).
5. Українська мова належить до давньописемних мов, її писемність налічує понад тисячу років.
6. Типологічно українська мова належить до флективних синтетичних мов, у яких граматичні значення слів виражаються в основному флексіями (закінченнями), і, таким чином, слово є граматично самостійним, не потребуючи для вираження своїх граматичних значень службових слів.
7. Іншомовні дослідники постійно підкреслюють милозвучність і лексичне багатство

української мови, найчастіше зіставляючи її з італійською.

8. Загальновизнаній пісенності нашого народу значною мірою сприяють фонетичні особливості української мови.

9. Українська мова є рідною для 50 мільйонів людей, що проживають на всіх континентах світу, переважно у хліборобських регіонах.

10. На жаль, не всі етнічні українці зберегли мову предків: навіть в Україні понад сім мільйонів українців рідною назвали російську мову (за даними перепису 1989 року).

11. Хоч як дивно, найкраще зберігають рідну мову ті українці, що живуть далеко від України і давно виїхали з неї.

12. Факти свідчать, що людина, яка свідомо відмовилась від мови своєї нації, ніколи не буде шанобливо ставитись до інших мов, у тому числі й до тієї, на яку перейшла. Якщо це буде вигідно для неї, то ця людина залюбки перейде на третю мову або й повернеться до рідної.

13. Ті, що відмовились від рідної мови, часто спричиняються до того, щоб їх наслідували інші у тому числі—представники інших народів.

14. Зречення рідної мови стимулюється й тим, що носії "престижної мови" здебільшого не вважають за потрібне вивчати мову корінного населення та користуватися нею. Між тим дружба і братерство народів повинні мати взаємний характер і виявлятися в першу чергу через ставлення до мови.

15. Українці радіють, що близькоспоріднена російська мова першою зі слов'янських мов набула статусу міжнародної. Було б дуже добре, якби

росіяни по-братньому сприяли розвиткові та піднесенню престижу української мови—хоча б на Україні.

VIII. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОВ

Ми, звичайно, не уявляємо собі, наскільки кожен із нас відповідальний за те, якою буде мова майбутнього, хай у безконечно малій дозі.

Ю. Шевельов.

1. Питання багатомовності завжди цікавило людей. Трактувалась вона по-різному: і як “одно з найбільших нещасть буття” (Вольтер)—покарання за гординю (вавілонське стовпотвірння), і як божий дар—зішестя Святого Духа на апостолів і одержання ними здатності проповідувати різними мовами.

2. Обидві думки мають право на слухність, і може бути знайдено чимало доказів правильності кожної з них.

Багатомовність створює бар'єри між народами, що іноді міцніші за державні кордони,—мова виступає як фактор розмежування, відчуження. Можна зрозуміти теоретиків, які хотіли ошчасливити людство, ліквідувавши ці бар'єри. Так виникла теорія злиття мов, якою вправно маскувалася політика на знищення всіх мов задля однієї.

3. Воно й справді було б непогано, якби всі люди світу розмовляли однією мовою. Уявіть собі, які були б вигоди у шкільництві, на транспорті, у науці, у засобах масової інформації тощо.

А чому б для повноти “щастя людства” не моглися, спираючись на передову науку, щоб усі люди були однакового кольору шкіри, зросту, статури, мали однаковий розмір ноги та однаковий

апетит?... Як спростилося би виробництво одягу, взуття, продуктів харчування і т. ін.!

4. Для “організації життя”, може, достатньо й однієї мови—якщо під “життям” розуміти дві потреби: не голодно їсти й плодитись. Якщо народ довести до стану, коли ці потреби стають єдиними і визначальними, то нічого дивуватися, що він відмовляється від рідної мови.

5. Одномовність була б не тільки бажаною, але й можливою, якби були однаковими кліматичні та географічні умови, економіка, праця, відпочинок, культура, історична спадщина, а вся Земля—гігантською казармою.

Бо ж навіщо туарегові Сахари знати десятки назв різновидів снігу, відомих ескімосові? Навіщо інуїтові з Аляски пам'ятати пастушу термінологію бедуїнів? І як витлумачити мешканцям тропічного поясу всі емоції європейських ліриків, пов'язані зі зміною зими на весну, а літа на осінь, коли такі явища їм не відомі?.. А куди подіти історію кожного з народів, його пісні, легенди, міфи, традиції? Невже це все треба відкинути, щоб позбутися одного з “нещасть буття”?

6. Якщо вже й шукати шляхів подолання міжмовних бар'єрів, то аж ніяк не в одномовності, коли за засіб вселюдського спілкування нав'язується мова одного з народів. Це завжди буде викликати національні заздрощі, протидію інших народів, впадання одних у шовінізм, а інших у гріх “буржуазного націоналізму”. Недарма у сучасному світі преса стільки пише про лінгвістичний імперіалізм, конкуренцію премовані на захист своїх мов. У 1975 році це зробила навіть Франція.

7. Більш гуманними, людяними були спроби запровадити для вселюдського спілкування штучні мови, наприклад, есперанто. Однак ці спроби виявились марними—передусім через спротив сильних світу цього, які не мали й не мають наміру поступатись і своїми мовними інтересами. Мова—могутній канал впливу одного народу на інші, канал інформаційної, а значить—культурної, економічної і політичної експансії.

8. Скоріш за все проблема міжмовних бар'єрів буде вирішена завдяки успіхам науково-технічного прогресу—шляхом створення пристроїв, здатних перекодувати інформацію з одної мови на іншу і навпаки. У цьому напрямку в розвинених країнах уже зроблено чимало.

9. Таким чином, мови існуватимуть і розвиватимуться й надалі, без чого немислимий розвиток як кожного з народів, так і всієї людської спільноти, а вивчення чужої мови залишатиметься свідченням високої культури людини, її бажання проникнути в глибини духовності іншого народу. Вислів "Скільки мов ти знаєш—стільки разів ти людина" не втратить своєї актуальності ніколи.

І дуже сумнівними виглядають твердження про власний інтернаціоналізм тих людей, що звинувачують у націоналізмі знавця кількох мов, а самі не вважали за необхідне оволодіти мовою народу, серед якого живуть десятки років...

Такий собі традиційний "одномовний інтернаціоналізм"...

10. Інтернаціоналізм—це не бажання допомогти іншому позбутися своєї мови, а навпаки, бажання і вміння бути корисним у розбудові його

мови, розширенні сфер її вживання, її розквіті. Адже інтернаціональне не існує само по собі як ненациональне, наднаціональне чи антинаціональне. Воно існує тільки в національному як загальне в окремому, як його частина. Отже, чим багатше і різноманітніше національне, тим глибше і змістовніше інтернаціональне. А тому доля кожної мови, хай найменшої і найекзотичнішої, має бути об'єктом турботи не тільки носіїв цієї мови, але й людства в цілому і кожної порядної людини зокрема.

ІХ. МОВА І ЕТНОС

Із слова починається людина,
Із мови починається мій рід.
Ніна Рій, 14 років,
с. Гнідин на Київщині.

1. Етнос (народ)—це замкнута система дискретного типу із власним органічним й оригінальним світоглядом, здатна до саморозвитку і досягнень у різних галузях духовної та матеріальної культури.

2. У своєму розвитку людство пройшло низку форм об'єднання в етнічні спільноти: рід, плем'я, народність, нація. На кожному з цих етапів мова забезпечувала цілісність спільноти, була засобом передавання набутого досвіду в пізнанні світу, ставала одним із основних об'єднуючих факторів при творенні спільноти вищого рівня.

3. Доля кожного етносу (народу) органічно переплетена з долею його мови. Історія засвідчує численні приклади того, що із зникненням мови зникає і етнос. Мова є органічним атрибутом народу. Без мови нема народу.

4. Мова забезпечує єдність етносу, розчленованого державними кордонами, розділеного простором, розмежованого соціальними, політичними, релігійними чинниками. Хіба не вона єднає стільки століть розпорошених по світу українців, курдів, вірменів?..

5. Для єдності народу значення мови—зразу за значимістю крові. Адже для життя людського суспільства після генетичного коду (гена пам'ять) найбільше значення має мовний код (соціальна пам'ять)—збереження інформації.

“Існує більш живе свідoctво про народи, ніж кость, зброя і могили: це—мова” (Я. Грімм).

6. Мова є тим бар'єром, який стримує змішування етносів і виникнення негармонійних етнічних поєднань—“хімер” із деструктивною, руйнівною практикою та ідеологією, котрі “ссувають кров із здорових етносів” (Л. Гумільов).

7. Чим вища форма організації спільноти, тим більше зростає роль мови в напрямку розширення її соціальних функцій та консолідації членів спільноти. Народність ще може розпастися на різні етноси, нація—ні. І одним із найміцніших інтегруючих, цементуючих засобів виступає мова.

8. Нація—найвища природна форма об'єднання людей. Мова забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його виявах—політичному, економічному, культурному та ін. Мова—головна ознака нації.

9. У загальносвітовому процесі розвитку людських спільнот, який окреслюється формулою “від народу—до нації”, мові належать першорядне місце.

10. Знищення мови (лінгвоцид) є найважливішою передумовою етноциду—знищення нації як культурно-історичної спільноти, його асиміляції іншим народом.

Це розуміють усі завойовники. Лінгвоцид є завжди їхньою стратегічною метою. Різними будуть тільки тактика лінгвоциду та його форми.

11. Мова—головна етнічна ознака людини. Не слід ототожнювати цю ознаку з почуттям патріотизму, українськості. Через різні обставини

люди часто не володіють рідною мовою, однак при цьому зберігають щирі почуття до України. Чимало з них використовують найменші можливості для оволодіння мовою свого народу, залучають до цього інших і працюють в ім'я українського народу.

12. Втрачаючи свою мову, людина тим самим перестає бути членом мовної, а отже—етнічної спільноти. Тільки в окремих випадках асиміляція мовна і асиміляція національна—не одне і те саме.

13. Кожен із нас мусить пам'ятати, що, ігноруючи свої рідномовні обов'язки і поступаючись своїми мовними правами, він тим самим ослаблює відпорність, живучість народу, до якого належить.

Х. РІДНА МОВА

Микито, рідний брате!.. будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу... Нехай же я хоч через папір почую рідне слово...

Ще раз прошу, напиши мені письмо, по-своєму, будь ласкав,—а не по-московському.

Твій рідний брат Тарас Шевченко.

...Не забудь же, зараз напиши письмо-та по-своєму.

15 листопада 1839 р. С.—Петербург.
З листа Т. Шевченка до М. Шевченка.

Єдиний скарб у тебе—рідна мова,
Заклятий для сусіднього хижацтва.
Вона твого життя міцна основа,
Певніша над усі скарби й багатства.

П. Куліш.

1. Рідною мовою належить уважати мову своєї нації, мову предків, яка пов'язує людину з її народом, з попередніми поколіннями, їх духовними надбаннями. “До основних кваліфікаційних якостей громадянина входить активне володіння рідною мовою” (У.Аммон).

Нормальним є, коли рідну мову діти засвоюють від батьків. Однак специфічні умови існування нашого народу і породжувані ними фактори страху і холуйства часто руйнують цей природний у цивілізованому суспільстві процес, а тому в історії України звичні випадки, коли до рідної мови значна частина українців повертається лише у зрілому віці—якщо взагалі повертається...

3. Що ж до двох “рідних мов”, ідея яких так інтенсивно донедавна насаджувалась серед неросійських народів, то друга “рідна” мова—явище таке ж природне, як друга голова в чорнобильських телят-мутантів.

Про дві рідні мови можна говорити хіба що стосовно окремих змішаних сімей, однак наукою зафіксовано, що вже в третьому поколінні тут залишається одна мова.

4. Існують нації, складові частини яких користуються різними мовами (наприклад, швейцарці—німецькою, французькою, італійською, ретороманською), є також різні нації, що послуговуються однією мовою (наприклад, іспанською користуються, крім іспанців, чілійці, кубинці, аргентинці, мексиканці та ін.). Однак це не більше, як виняток, що підтверджує правило: назва народу і його мови мають той самий корінь.

5. Українська мова є мовою українського народу, отже, вона і тільки вона повинна бути рідною для кожного, хто вважає себе приналежним до української нації. “Без мови нашої, юначе, й народу нашого нема” (В. Сосюра).

6. Історія распорядилася так, що чимала кількість українців як на Україні, так і поза її межами, зберігаючи свою духовну спорідненість з українською нацією, не мала можливості опанувати рідну мову. Щоб уникнути повної денационалізації—власної і своїх дітей,—ці люди перш за все мають оволодіти українською мовою як найголовнішим каналом зв’язку з рідним народом, його культурою та устремліннями.

7. Рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації: словник—це те,

що нація знає про світ, а граматика це те, як вона про цей світ говорить.

Знати, берегти і примножувати це знання—обов’язок кожного українця. Прислухаймося: “Я грузин, тому повинен перш за все намагатися розвивати, вдосконалювати свої національні особливості, тобто мову, віру, історію та ін., і тільки тоді буду гідним співбратом інших” (Акакій Церетелі).

8. Людина, яка не розуміє значення рідної мови, віддаляє себе від культурно-історичного досвіду і досягнень свого народу, його культурно-духовних надбань. Для неї вмовкає українська пісня, дума, легенда, прислів’я, перед нею зачинає двері мистецтво рідного слова.

Не будучи носієм цих надбань, такий “українець” серед своїх трактується як відступник, а в чужинців він перестає бути “повпредом” свого народу, втрачає привабливість і повагу. Звідси й ставлення до нього як до неповноцінного, ущербного і навіть підозрілого: від збайдужілого до свого марно чекати пошани до чужого, а тим більше—вірності йому. І дарма такому вдавати палку людакця?.. “Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе” (О. Гончар).

9. Народ, який не розуміє значення рідної мови, не плакає її, не може розраховувати на гідне місце у суцвітті народів світу, його голос не звучатиме у вселенському хорі культур, він позбавляє себе надії на майбутнє.

10. Без мовного зв’язку з рідним народом немає повноцінного національно-духовного життя і вираження особистості. Воістину: “Коли я молосю

чужою мовою, то уста мої моляться, а серце спить” (св. Павло).

ХІ. ДВОМОВНІСТЬ

1. Двомовність (білінгвізм) — досить поширене явище в багатьох країнах світу. Воно полягає в масовому використанні двох мов у процесах щоденного спілкування, коли людина змушена переходити з мови на мову в залежності від того, де і з ким вона спілкується.

2. Двомовність ніколи не буває симетричною, оскільки мови ніколи не бувають рівними за обсягом функцій та соціальним престижем.

3. Двомовність більшою мірою поширена серед народів, що не мають власної державності.

4. В окремих країнах (Канада, Бельгія та ін.) двомовність (і навіть багатомовність) закріплена в державних законах — із збереженням рівних прав для кожної з мов, жодній з яких не надається перевага.

5. Упродовж багатьох століть двомовність існує на Україні.

6. Двомовність на Україні виразно характеризується упослідженим становищем української мови. Для прикладу: “науковою мовою абсолютної більшості галузей АН УРСР є російська, а не українська мова” (“Україна”, 1990 р., № 45, с. 19).

7. Українська мова вважалася представниками панівних народів і навіть їх урядами або ополяченою російською, або зрусифікованою польською, у всякому разі — гідною зневаги і заборони.

8. Доки основу населення складало селянство і мова обслуговувала побутову духовну і матеріальну культуру народу, а необхідність вживання чужої мови була спорадичною,

принагідною, існуванню мови—попри всі заборони—великої загрози не було.

9. У наш час, коли сфери вживання мови значно розширились, коли відбувається масова урбанізація, посилена міграція населення, українська мова виявляється “неконкурентноздатною” внаслідок багаторічних цілеспрямованих обмежень її застосування.

Достатньо пригадати, чим закінчилась “українізація” 20-х років, куди поділися інститут української наукової мови, більшість письменників, скільки видається словників, науково-технічної літератури та документації українською мовою, скільки учнів та студентів її вивчає тощо. А що стосується мовознавців, тобто людей, на яких суспільство покладає обов’язок вивчення, збереження, забезпечення функціонування і розвитку мови та науки про неї, то у відомі часи на Україні цих учених було винищено майже поголовно.

10. Двомовність стає на Україні все більш мажорною серед українців, причому вимушеною, не пропорційною. Склалося так, що можна десятиліттями жити на Україні, не будучи “двомовним”—достатньо знати одну мову, звичайно, не українську, а російську.

За даними перепису 1979 року з 10 мільйонів росіян України 7 мільйонів мовою республіки не володіли.

Знаючи ж тільки українську, мовець постійно відчуває інформаційний вакуум, комунікативну ущербність, неповноцінність, оскільки з багатьох галузей суспільного життя українська мова фактично витіснена, у деяких регіонах—цілковито, навіть у побуті.

11. У такому стані речей винна не мова, він—наслідок шовіністичної політики та утопічної ідеї злиття націй: “суржиковий інтернаціоналізм” у дії...

12. виправленню становища буде сприяти реалізація принципу державності української мови в умовах української національної держави.

13. обов’язком осередків ТУМ є, по-перше, боротьба за усунення передумов вимушеної двомовності, передусім—за перехід установ, підприємств, закладів тощо на державну мову республіки; по-друге, за те, щоб у випадках двомовності провідну роль відіграла українська мова.

14. обов’язком кожного українця є оволодіння рідною мовою, використання її не тільки в побуті, але й у своїй професійній діяльності, у ділових стосунках, максимальне розширення сфери вживання рідної мови.

15. Двомовність і багатомовність—це позитивні явища, однак ніколи чужа мова не повинна застосовуватись там, де має звучати рідна мова народу.

При цьому слід чітко розрізняти двомовність корінного і некорінного населення, двомовність панівних і поневолених націй, двомовність як політику держави і як природне явище в співжитті різних етнічних спільнот. Усяке змішування і сплутування цих понять та спекуляція ними обертається трагедією для слабшого.

16. Не лише бажаною, але навіть обов’язковою є двомовність українців за межами України. Вони мають знати мову своєї нової батьківщини, щоб

бути її повноправними громадянами. Водночас їм треба знати рідну мову, аби не втратити зв'язків зі своєю нацією.

Те ж саме можна сказати про представників національних меншин в Україні. Вони повинні знати рідну мову і володіти державною мовою народу, серед якого живуть.

Але вимагати обов'язкової двомовності від українців, які живуть вдома, на Україні, — це зневага їх національної гідності і порушення елементарних прав людини.

17. Формування особистості в ранньому віці має відбуватися тільки рідною мовою свого народу, нею повинен здійснюватися навчально-виховний процес у всіх ланках народної освіти.

18. У багатомовній країні найбільше страждають від примусової двомовності народи зі слабким мовним імунітетом, зокрема ті, чия мова близькоспоріднена з домінуючою. А тому саме вони в першу чергу мусять дбати про державний статус своєї мови і його неухильне утвердження в усіх сферах суспільного життя.

19. Боротьба на цьому полі за утвердження державності української мови — це боротьба за те, щоб українська мова для українців в Україні стала самодостатньою, а двомовність — засобом спілкування з представниками інших країн, виявом мовного етикету, а не засобом брутальної денационалізації та русифікації.

XII. МОВА В СУСПІЛЬСТВІ

Раби — це нація, котра не має Слова,
Тому й не зможе захистити себе.

О. Пахльовська.

1. Суспільство внутрішньо неоднорідне: у ньому наявні різні класи, стани, прошарки, групи тощо.

Кожен із цих стратумів має свої мовні інтереси, більше того, намагається виробити власну систему спілкування. Виникають соціальні діалекти, жаргони, арго, у літературній мові існують різні стилі.

Усі ці різновиди загальнонародної мови називаються її субкодами. Наявність таких субкодів — свідченням нормальне явище в житті мови, вони є неоднорідність природності її розвитку: неоднорідність суспільства відображається в його мові. Загальнонародна мова збагачується елементами, виробленими в її субкодах.

2. Мова без усієї сукупності таких субкодів, властивих розвиненим мовам на сучасному етапі, не може належним чином задовольняти комунікативні потреби суспільства, його стратумів, що знецінює її в очах чужинців і власних носіїв, особливо молоді. А це має наслідком використання в українському суспільстві не тільки певних субкодів чужої мови, але й чужої мови взагалі.

Хіба не свідчать про це епітети “колхозний”, “курдупельний”, “рагульській язик”, якими наділяють нашу мову її “доброзичливиці”?

3. У ситуації непаритетної двомовності певні субкоди формуються на основі іншої, домінуючої мови. Так, українсько-російська двомовність ха-

рактизуються відсутністю молодіжного жаргону української мови, багатьох професійних субкодів, виробничо-технічного стилю, недостатньою розробленістю наукового стилю та його різновидів (медичного, юридичного, хімічного, фізичного тощо).

Якщо ж врахувати, що на сучасному етапі домінуючу роль у розвитку національних мов відіграють субкоди, пов'язані з науково-технічним прогресом, то виразною стає небезпека подальшого розвитку української мови, названі субкоди якої або взагалі не розвиваються, або просто копіюються з іншої мови.

4. Майстри слова—поети, прозаїки, публіцисти зробили і роблять чимало для функціонування і розвитку української мови. Однак їм не під силу освоїти всі сфери функціонування мови, особливо в тих ділянках, де домінують певні субкоди.

Звідси—велика відповідальність за мову та її майбутнє, яка лягає на науковців, технічну інтелігенцію, виробників, адміністративно-управлінський апарат, організаторів фізкультури і спорту, духовенство тощо. Адже "інтелектуальна діяльність і мова єдині і невіддільні одна від другої" (В. фон Гумбольдт).

ХІІІ. МОВА І ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИ

Така дивна однаковість мови, її загальність для всіх говорів українських.

С. Желехівський.

1. Кожна природна мова характеризується наявністю територіальних відгалужень—наріч, діалектів, говірок. Їх виникнення сягає глибокої давнини, ще родоплемінного періоду, а територіальне закріплення пов'язане з добою феодалізму. Недарма їх вважають "живою історією мови".

2. Діалектна диференціація мов не однакова. Якщо в англійській мові діалектні відмінності не дуже значні, то в німецькій чи китайській вони настільки великі, що їх носії не завжди можуть порозумітися між собою.

3. Діалектні відмінності української мови не належать до надто суттєвих, у всякому разі таких, що справляли б поважну перешкоду в спілкуванні. Це необхідно підкреслити хоча б тому, що Галичина була відокремлена від решти України шість, а Закарпаття—дев'ять століть.

Подиву гідна єдність мови українського народу на всіх територіях його розселення дає підстави твердити, що вона в основному сформувалася значно раніше XIV-XVI століть, як це офіційно вважається. Свідченням цього є й фольклорні матеріали, що сягають глибин першого тисячоліття нашої ери.

4. Територіальні діалекти—це ті різновиди мови, де вона живе, функціонує і розвивається природним шляхом. Це ті потічки, які впадають у

могутнє русло загальнонародної мови та її вищого, окультуреного різновиду—літературної мови. Пересохнуть струмки—обміліє ріка. “Мова народу розчленована в діалектах, а зібрана воедино в літературній мові” (Г. Брінкман).

5. Роль діалектів по відношенню до літературної мови з часом змінюється. Так, виникнувши на середньонадніпрянській діалектній основі, українська літературна мова в другій половині XIX та в XX солітті інтенсивно поповнюється за рахунок діалектів південно-західного наріччя.

6. Ставлення до діалектів—це один з напрямків мовної політики суспільства.

Зараз у світі спостерігається тенденція до шанування діалектів—мов “малої батьківщини”. У Баварії 71 відсоток населення володіє і користується діалектами, а в землі Рейнланд-Пфальц—76. В Італії, де літературною мовою послуговується не більше 8-12 відсотків населення, на діалектах проводяться театральні фестивалі, діалектне мовлення звучить у кінофільмах, що не знижує їх естетичного рівня та не применшує всесвітньої слави італійського кіномистецтва. А з якою шанобливою турботою і піклуванням ставляться до своїх діалектів японці, фактично кожен з яких вільно володіє англійською мовою!

7. На Україні тривалий час під керівництвом директора інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР академіка І. Білодіда велась настирлива боротьба проти “гуцулізмів”, тобто слів та виразів південно-західного походження. Уважалося, що вони засмічують літературну мову, їх вживання є виявом курсу на відрубність української мови, вносить дисонанс у “дружбу народів—дружбу мов”, а тому вони мають бути засуджені, як і той

“-ізм”, що поєднується зі значно „небезпечнішим” коренем, ніж “гуцул”...

8. Територіальні діалекти—це діти національної мови, рідні діти. Їх існування не йде на шкоду літературній мові. Навпаки, вони є джерелом збагачення, опорою, резервом і запорукою розвитку літературної мови.

9. Боротися зараз проти діалектів означає боротися і проти загальнонаціональної літературної мови.

Проте вкрай небезпечним є і штучно консервований “язиковий хаос” (Є. Маланюк), який насаджувався у міжвоєнне двадцятиліття і хотів би всяким роздмухуватися і в наш час на Закарпатті та Пряшівщині.

XIV. МОВА І КУЛЬТУРА

1. Мова нації та її культура становлять органічне ціле. Між ними не можна ставити знак рівності, але й відірвати одну від одної теж неможливо. Смерть мови означає загибель культури.

Однак "Будь-який народ хоче бути не тільки ситим, але й вічним... Безсмертя народу—в його мові" (Ч. Айтматов).

2. Розирток культури починається з розвитку мови. Відродження культури починається з боротьби за мовні права, "За станом мови можна встановити стан культури" (В. фон Гумбольдт).

3. Коли мова щезає, то у кращому випадку, можуть залишитися хіба що "трупні красні".

4. Функціонування національної культури, її розвиток, живогворні зв'язки з іншими культурами забезпечуються тільки вільною і живою, динамічною і повноправною національною мовою. "Я хочу, щоб культура всіх країн проникала до мого дому. Але я не бажаю, щоб мене збили з ніг" (М. Ганді).

5. Створення духовного світу і світу національної культури неможливе без творчої діяльності мовного співтовариства. У цій творчості співдіють: людство—мовна спільнота—мовна особистість (Л. Вайсгербер).

Основним компонентом тут є другий, бо мова людства—це абстракція, а мова однієї людини (ідіолект)—це частина мови спільноти.

Отже, кожен із нас повинен дбати про "мову спільноти"—нашу національну мову як засіб творення національної духовності і національної культури.

6. Мова забезпечує вічність культури. Вона пов'язує культуру етносу в один безперервний процес від минулого через сучасне до майбутнього. Що міцніші позиції займає мова в суспільстві, то надійніші перспективи культури.

Наш обов'язок—зміцнювати ці позиції, а передусім—не допустити, щоб на нашому поколінні обірвався цей предковичний мовно-культурний зв'язок поколінь українського народу, що йде у майбуття з глибин тисячоліть.

7. Світ не може мати однієї культури, бо це було б її загибеллю: кожна культура існує у протистоянні і взаємодії з іншими.

Своєрідність культури, її неповторність, національний характер забезпечується передусім специфікою національної мови.

Тому, відстоюючи самобутність рідної мови, ми тим самим оберігаємо самобутність власної національної культури і духовності.

8. У наш час відбувається бурхливий процес самоутвердження національних культур як протидія уніфікації, стандартизації життя, що їх спричиняє всепроникаюча цивілізація ХХ століття.

"Сплески культурно-мовного націоналізму з'являються у всіх кутках планети... Чим більш подібними стають наші стилі життя, тим більш уперто ми дотримуємось глибинних вартостей, котрі виражаються в релігії, мові, мистецтві та літературі" ("Коммунист", 1990 р., № 11, с. 111).

9. Мова утримує в одному духовному полі національної культури усіх представників певного народу і на його території, і за її межами. Вона цементує всі явища культури, є їх концентрова-

ним виявом. Навіть “немовні” явища культури “мовчать” для того, хто не знає мови рідного народу.

10. Культура є матеріалізованим виявом духу народу, одним із засобів його самопізнання. Описати дух народу, його культуру адекватно, в усій їхній повноті та всеосяжності можна тільки рідною для носіїв цієї культури мовою.

Позбувшись рідної мови, втрачаємо можливість по-справжньому розуміти рідну культуру, не кажучи вже про участь у її творенні.

XV. МОВА ТА ІДЕОЛОГІЯ

1. Мовою людина почала цікавитись із того часу, коли усвідомила себе людиною. Немає міфології, релігії, у якій не були б заторкнуті питання мови.

У пантеонах багатьох релігій знаходимо обожнення мови. Так, у давньоіндійському пантеоні була богиня Вач, тобто богиня Мова. Усякі порушення правильності мови вважалися образою для богині, гріхом. І навпаки: “Кого Вач (Мова) любить, того вона робить могутнім” (“Рігведа”).

Якщо не обожнення, то пієтет до рідної мови знаходимо в усіх народів на різних стадіях їх розвитку.

2. Шанобливе ставлення до рідної мови досить часто супроводжується повною зневагою до інших мов. Так навіть на батьківщині демократії—у стародавній Греції—вважалося, що всі не греки—варвари, “бурмотіння” яких не відрізняється від мукання биків (одне з пояснень слова “варвар”—той, що бурмоче”).

У цьому виразно проявляється роль мови як ідеологічного чинника.

3. З давніх давен, особливо з виникненням стійкої диференціації та суспільного розшарування, мова була знаряддям і об'єктом ідеологічної боротьби.

4. Мовний фактор використовується панівними верствами багатьох народів для того, щоб поставити себе над простолюдом, “відрізнитися від bestій”, як говорили німецькі дворяни два століття тому. Для досягнення цієї мети часто застосовується чужа мова, як свого

часу в Юдеї грецька, в Японії китайська, в Чехії німецька, в Німеччині та в Росії французька.

5. Не становить винятку й Україна. За панування Польщі українське панство та більшість слуг, лакеїв, покоївко тощо говорили по-польськи, за Австрії—по-німецьки, у Російській імперії—по-російськи. Ця тенденція не відмерла і в наш час.

6. Зрозуміло, що подібні явища завжди знаходили ідеологічне обґрунтування: “культурність”, “науковість”, “міжнародність” чужої мови, трактування її як необхідного консолідуючого фактора, засобу прогресу, прилучення до високорозвиненої культури тощо. “Аргумент сильнішого—завжди кращий” (Лафонтен)...

У 20-ті роки, коли в радянській країні ще було дуже популярним гасло “світової революції”, лунали голоси про необхідність переходу на англійську мову в СРСР, щоб створити передумови для об'єднання та перемоги пролетарів усіх країн.

7. Ідеологічне обґрунтування мало не тільки нав'язування українському народові чужої мови, але й цілеспрямоване переслідування будь-яких спроб домогтися її природного і повноправного функціонування на рідній землі, а тим більше—у місцях компактного проживання українців за межами республіки. Ось кілька свідчень.

“Грузин, який забув грузинську,—не грузин. Киргиз без киргизької—манкурт. Тільки той естонець, хто спілкується естонською. А українець, який не забув рідної мови? Український буржуазний націоналіст” (А. Крижанівський).

“Де ще в світі існувало таке диво, як “буржуазний націоналізм”? У США, в Англії, в Італії? Буржуазія була там, а “буржуазний націоналізм”—у нас. Все, що стосувалося української мови, культури, звичаїв народу, мітилося цим тавром” (Ю. Мушкетик).

“Будь-яке неросійське мовлення в Росії—підривне. Українське і білоруське—подвійно” (А. Стреляний).

Відзначимо й таку дивовижу: ще ніхто, ніде й ніколи не бачив російського буржуазного націоналіста і не чув про такий феномен. Зате українськими “буржуазними націоналістами” (за царя їх називали “хохломанами”, “мазепинцями”, “сепаратистами”) у всі часи були заповнені тюрми, місця заслання, а пізніше—і концтабори...

Нагадаємо також, що кара за “український буржуазний націоналізм” була неминучою, хоч і різною—від звільнення з роботи до смертного вироку...

8. Перехід на мову домінуючого народу завжди є “сигналом” про лояльність до співпраці на користь цього народу.

9. Ідея “один пастир—одне стадо”, що пронизує більшість релігій та ідеологій, цілком природно, мусить мати і мовне втілення. Звідси догми або навіть “вчення” про месіанські функції окремих мов у світі, що непогано прикривають цілком земні наміри та інтереси ідеологів і тих, кому вони служать. Так, імперському мисленню Сталіна, очевидно, цілком відповідала “ідея російськомовного месіанізму” (В. Григор'єв).

10. Ця “месіанська” ідея виражалася по-різному. Найчастіше—у твердженні про неповноцінність та історичну приреченість “другосортних” мов. У ХХ столітті вона набула вигляду теорії “злиття мов”. Що ж, “Мета не обов’язково має бути людодіською. Людодіство здійснюється на шляху до мети” (Г. Померанц).

11. Безглуздість та повна наукова неспроможність цієї “теорії” очевидна. Будь-яка мова фонетично і граматично є цілком самодостатньою. Спробуйте додати до української чи якої-небудь іншої мови ще один відмінок, частину мови, якийсь звук...

12. Не мають під собою ґрунту і твердження про модерні та архаїчні, розвинуті та відсталі мови, чим мотивується приреченість останніх. Будь-яка мова цілком задовольняє потреби суспільства, що нею користується, якщо її не витісняють з тої чи іншої сфери вживання. Крім того, кожна жива мова здатна до стрибкоподібного розвитку, якщо в цьому виникає суспільна потреба (цей розвиток переважно пов’язаний із збільшенням кількості слів). Для прикладу наведемо той факт, що перший у світі словник кібернетики вийшов українською мовою.

Тому дикунсько-канібальськими виглядають твердження про неперспективність мов.

13. Історія не знає випадків, щоб прогрес певного суспільства не відбувся лише тому, що його мова не встигала чи не змогла забезпечити розвиток цього суспільства. Чи стала мова на заваді, наприклад, в Японії—одній із найбільш розвинених країн світу? Відкрийте перспективу перед народом—і ви побачите, що мова ніколи не зрадить свій народ.

Більше того, у таких випадках воскресають до повноцінного життя навіть мертві мови, як це трапилось із старовіррейською мовою в новій державі євреїв Ізраїлі, де вона стала важливим фактором творення нової спільноти людей.

14. Не випадково на знаменах народів, що пробуджуються, часто написані лінгвістичні гасла.

XVI. МОВА І ПОЛІТИКА

1. Мовна політика—поняття, що виникло не сьогодні. Вона ведеться і в одномовних, і особливо в багатомовних країнах, де так чи інакше стикаються інтереси різних народів, у тому числі мовні.

2. Коли йдеться про багатомовні країни, то тут простежуються дві тенденції. Перша—“феномен Мітрідата”, понтійського царя, що володів двадцятьма двома мовами і спілкувався ними зі своїми підданими, урівнявши їх таким чином у правах. Друга тенденція—“римська”. У Римській імперії панувала єдина мова—державна. Усі інші вважалися варварськими. Виняток було зроблено з часом тільки для грецької мови.

При Веспасіані (1 ст. н.е.) вчителі-словесники були звільнені від муніципальних і військових повинностей, а штатні граматики і ритори стали утримуватися державою. Розуміли правителі Риму, як забезпечити у гігантській державі панування латинської мови, отже, і своє панування. А хіба різниця в умовах праці та в оплаті вчителів української і російської мов мала іншу мету?

3. Україна впродовж століть перебувала у складі держав, чия мовна політика мала за зразок, на жаль, зовсім не “феномен Мітрідата”...

4. У час “перебудови” мови союзних республік одержали державний статус, що мало послужити захистом проти цілковитого витіснення цих мов на периферію суспільного буття. Завдання полягає в тому, щоб декларовану державність мови втілити в життя.

5. Немає “німих” держав. Їхні зовнішні та внутрішні функції завжди реалізуються певною мовою чи мовами. У Швейцарії, наприклад,

офіційні документи публікуються одночасно чотирма мовами, у колишній Югославії застосовувався принцип ротації: мови союзних республік використовувались на державному рівні за чергою.

6. В СРСР роль державної мови виконувала російська мова, хоч юридично такого статусу вона не мала. “Законом про мови в СРСР” російська мова була оголошена офіційною, що є фактично синонімом державної. Таким чином, усі інші мови ставали неофіційними, їх декларована державність—примарною, а реалізація цієї державності мов у повному обсязі—проблематичною, позаяк і надалі офіційна мова мала можливість витіснити мови неофіційні з найважливіших сфер державного функціонування.

Не було забуто російську мову і в проекті “Договору про Союз Суверенних Держав”: за нею визнавалась роль мови міжнаціонального спілкування, тобто, її позиції залишились такими ж, як і в СРСР.

7. Політика узаконеної одномовності в союзі держав—анахронізм: примусове запровадження однієї мови заважає зближенню і співпраці держав і народів. Це зрозуміли, наприклад, у США, де не лише перестали вважати свою країну “плавильним котлом”, але й стали піклуватися про розквіт стічних мов та культур за принципом “салату, в якому кожен складник зберігає свій смак і запах”.

Донедавна в нас дуже любили порівнювати республіки СРСР зі штатами США, ігноруючи при цьому ту суттєву різницю, що в республіках Радянського Союзу проживало корінне населення з культурними традиціями і власними мовами та мовними культурами, а в американських штатах—емігранти з усього світу. Дуже вже хотілося

інтернаціонал-шовіністам влаштувати "плавильний котел" і в СРСР.

Їм підспівували і допомагали яничари "на місцях".

"Дотеперешні правителі республіки дбали лише про те, щоб українці, в цілому світі й на Україні, якомога швидше забули про своє походження, про свій рід... Ставлення до української мови в нашому суспільстві досі було зневажливе, зверхнє, як і до українського народу взагалі. Марксистсько-великодержавні адепти пророкували її зникнення, і цю політику проводили на ділі" (І. Ющук). Факти свідчать, що говорити про це в минулому часі—передчасно...

8. У багатьох регіонах України, де українське населення становить більшість, і досі немає можливості віддати дитину до українськомовного садочка, школи; працюють в них російськомовні вихователі та вчителі; часто замість виховання у дітей почуття поваги й любові до української мови ці педагоги прищеплюють їм комплекс меншовартості, зневагу до всього українського, рідного.

9. Тривожно, що й у суверенній Україні продовжується русифікація майбутньої національної інтелігенції через вищу школу.

Катастрофічно не вистачає українських підручників, словників, довідкової літератури тощо, зникають українські газети й журнали, майже не видається українська художня література, як і раніше, не демонструються фільми українською мовою. Не переводиться на українську мову діловодство, сфера виробництва, торгівлі, послуг тощо.

Україну захльостує повинь російськомовних художніх, рекламних, інформаційних та періодичних видань. Їх мета—не задоволення потреб росіян в Україні, а русифікація українців на рідній землі та інших народів України.

10. Заходи уряду республіки не можна вважати достатніми не лише щодо впровадження державності української мови, але й щодо зупинення подальшої русифікації України.

11. Нерішуча політика уряду щодо впровадження української мови як державної сприяє активізації антиукраїнських елементів, які ведуть наступ проти української культури, освіти, державності, сіють міжнаціональну ворожнечу. Факти—у численних публікаціях офіційної та неофіційної преси, у пересиланнях українського радіо і телебачення. Однак жоден з них не знайшов адекватної реакції з боку правоохоронних органів.

XVII. МОВА І ДЕРЖАВА

Від державності мови—
до державності нації.

1. Мова виражає єдність держави. В національній державі ототожнюються держава, нація і мова (М. Сігуан, У.Ф. Маккі).

2. Одним із найвищих виявів самоутвердження нації є державний статус її мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх без винятку сферах суспільного життя. Цей статус має бути закріплений в Основному Законі держави—Конституції.

3. Від 1 січня 1990 року формально набув чинності “Закон про мови в Українській РСР”, який утверджує державність української мови. Це означає, що держава бере на себе конкретні обов’язки стосовно забезпечення всебічного розквітту та функціонування української мови. На жаль, досягнення нашої держави на цій ділянці більш ніж скромні.

4. Цей закон прийнято через необхідність захисту української мови, яка виявилася відтиснутою на периферію суспільного функціонування в найбільш важливих сферах життя. Зауважимо, що вперше відчув потребу в цьому митрополит УГКЦ М. Левицький, який ще в 1817 році видав меморіал “В обороні державного управління і самостійності” української мови.

Свого часу говорилося: “Буде держава—буде й мова” (В. Яворівський). Воно так, але, як бачимо, ще в часи М. Левицького розуміли, що якби „була мова”, то була б і держава. Тож якщо хочемо мати справжню державу, подбаймо про українську мо-

ву. Без української мови не буде української держави.

5. Державність української мови має бути реалізована в галузі народної освіти, діяльності державних та адміністративних органів, у сфері виробництва, науки і техніки, культури і мистецтва, транспорту і засобів масової інформації тощо.

6. Держава повинна дбати про те, щоб не виникла невідповідність між декларуванням державності мови і реалізацією цього статусу. У зв’язку з тотальним ігноруванням та саботуванням Закону про мову з боку державних чиновників, прокомуністичних та великодержавницьких елементів і структур потрібен ефективний громадський контроль (педусім з боку ТУМ) за здійсненням конкретних заходів щодо реалізації Закону про мови, а також удосконалення самого документа, оскільки “Закон про державність української мови в республіці не виконується, гальмується всіма способами” (Ю. Мушкетик).

До того ж треба врахувати, що “Закон про мови в Україні захищає виключно російську меншість, а не корінну більшість і не інші меншості” (А. Мокренко).

7. Боротьба за державність української мови наткнулася й на опір апарату і реваншистських сил, які раптом вирішили розіграти карту порушення прав людини. Протиставлення національних прав і прав людини—фарисейське в своїй основі, бо кожна нація має право бути нацією, як і кожна людина—частинкою свого народу. Національне право особистості—одне з перших у числі прав людини. Які можуть бути права людини без національних прав?

Вдумаємося у слова італійського професора Р. Піккіо, який на питання “Чи виживуть українці як нація, чи зникнуть з кону історії?” відповів: “Питання в тому, чи ваші діти знатимуть, вивчатимуть рідну мову, культуру, історію... Ширше—це питання прав людини взагалі, це те, чого у вас немає, право кожного народу на материнську мову, літературу, культуру” (“Пам’ятники України”, 1990 р., № 2, с. 54).

8. Держава повинна докласти максимум зусиль для підтримання та зміцнення духовних зв’язків українців, що проживають за межами України з рідним народом. Головним знаряддям підтримання цих зв’язків є національна мова, її культивування в діаспорі шляхом створення українськомовних шкіл і класів, бібліотек, преси, радіо- і телепередач, театрів, гуртків самодіяльності тощо. Предметом особливої турботи держави має стати підготовка в республіці українськомовних кадрів вищої кваліфікації для роботи в діаспорі.

9. Держава і суспільство мусять пам’ятати і враховувати не тільки націоналотворчу, але й людинотворчу роль рідної мови: від мовного нігілізму до морального виродження—один крок. Плекаючи мову, держава тим самим зміцнює моральне здоров’я народу.

10. Держава повинна забезпечити можливість вивчення рідної мови на всіх рівнях освіти—від дитячих дошкільних закладів до останнього курсу вузу й аспірантури.

11. Найбільше уваги, статус максимального сприяння українська держава повинна надати мовам тих народів, що не мають своїх метрополій,

державних утворень за межами України. За них нікому подбати, крім української держави.

12. Після проголошення незалежності України деструктивні, антиукраїнські сили почали залякувати російськомовне та інше неукраїнськомовне населення республіки насильницькою українізацією. Українізація, безперечно, відбуватиметься, але вона має за мету розширення функцій української мови до стану, який вважається нормальним у нормальній, цивілізованій державі, а не перетворення на українців усіх тих, хто українцем не є або за такого себе не вважає.

Навчений багатолітнім досвідом денационалізації з наступною русифікацією, полонізацією, мадяризацією, румунізацією—український народ не дозволить собі ніякої зневаги, ніякого знуцання з інших народів та їх мов.

Гарантом національно-мовних прав народів, як і прав окремих громадян, буде незалежна, демократична національна Українська Держава.

XVIII. МОВА ТА ІСТОРІЯ

1. Хто володіє минулим, той володіє майбутнім. Ця часто повторювана в наші дні мудрість інтуїтивно чи свідомо використовувалась здавна—як для консолідації свого народу, так і для утримання в покорі і асимілювання інших народів.

2. Мова—це хоронителька історичної пам'яті народу. Позбавити мови—означає позбавити народ минулого, а тим самим і майбутнього. Народ без пам'яті манкуртизується, перетворюється в населення—безетнічну, безнаціональну біомасу, якою легко маніпулювати. І навпаки: “та чи інша спільнота людей може виникнути тільки в результаті свідомого використання мови” (Ф. Ніцше).

3. Мова—не просто супутниця народу на його історичних шляхах. Вона—активна, діяльна сила, від якої значною мірою залежить вибір цих шляхів та успішне просування ними. Вона забезпечує чинну тяглість і безперервність життя, збереження органічності і оригінальності світосприймання етносу при зміні його історичних форм.

“Рід через народження розростається в плем'я, генетичний зв'язок якого виражався в єдності мови, в спільних звичаях і переказах, а з племені або племен шляхом розділення, поєднання і асиміляції складався народ, коли до зв'язків етнографічних долучався моральний, відчуття духовної єдності, виховане спільним життям і спільною діяльністю, спільністю історичної долі та інтересів. Нарешті народ стає державою, коли почуття національної єдності отримує вираження в зв'язках політичних, в єдності верховної влади і закону. В державі народ стає не лише політичною, а й історичною особою з більш або менш ясно вираженим національним характером і

усвідомленням свого світового значення” (В. Ключевський).

4. Формування націй і національних держав завжди пов'язане з розв'язанням мовних проблем. Для переважної більшості народів Західної і Середньої Європи—це давно пройдений етап. Їм пощастило: їхні мови мали суперника в особі мертвої латини, яка вже не могла бути зняряддям панування одного народу над іншим. Латинська мова національно була “нічиєю” і не загрожувала нікому асиміляцію, через те в період формування нових національних мов Європи боротись із нею було легше. Тим не менше в XVI столітті на захист рідної мови в Італії було опубліковано близько 60 творів, а Угорщина остаточно звільнилась від латини аж у середині XIX століття.

5. Історія української мови завжди була не тільки об'єктом наукового дослідження, а й предметом різноманітних спекуляцій та політичної боротьби. З огляду на це в ній чимало “білих плям”, нез'ясованих питань, навколо яких точаться наукові і, звичайно ж, “побутові” дискусії. Все це, однак, має неабияке значення для становлення і розвитку національної свідомості.

У наступних розділах ми торкнемось окремих із цих питань.

ХІХ. НАЗВА НАШОЇ МОВИ

1. Упродовж віків мова, яку нині називають українською, мала назви з коренем *рус-*: руська, русинська, малоруська. Оскільки цей корінь є і в назві нашого північно-східного сусіда (руський язык), котрий займав панівне становище в царській Росії і посідав місце “старшого брата” в СРСР (назва мови ще одного східнослав’янського брата—білоруська—мало коли бралась до уваги; вона теж вважалась одним із наріч “русского”, а згодом “триединого русского” народа), то висувалось твердження про існування “общерусского языка”, наріччям якого ніби-то є “малоруська мова”.

А коли так, то “...українці повинні триматися “общерусского” языка, себто великоруського літературного языка, та тут, очевидно, підмінюються поняття, бо великоруський язык, живий і літературний, зовсім не “общерусский” язык, а таке саме тільки, як і український, “наріччя” того ідеального “русского” языка, чи східнослов’янського, що в дійсності конкретно не існує і не існував ніколи” (М. Грушевський).

2. “Русь”—це самоназва корінного народу середньовічної Київської держави, а також назва самої цієї держави. Це слово і його похідні: “руський”, “русин”, “русинський”, “рунак” та ін.—на західних окраїнах розселення українського етносу збереглись до наших днів.

Галичина масово перейшла на терміни з коренем *україн-* у кінці ХІХ—на початку ХХ століття (вирішальним поштовхом стало святкування сторіччя “Енеїди” І. Котляревського). Робилось це свідомо—задля єдності українського народу, штучно розчленованого між двома імперіями: Російською та Австро-Угорською.

3. Згодом (у писемних пам’ятках від 1187 року) з’являється слово “Україна”. Протягом століть слова Русь і Україна вживалась як синоніми. Так, і Хмельницький, і письменники його епохи використовували паралельно слова Україна-Русь-Росія; український-руський-російський.

А ще раніше в “Граматиці доброглаголивого еллинословенского языка” (її традиційно називають “Адельфотес”), видрукованій у Львові в 1591 році, навіть на титульному листі написано: “Ко наказанію многоименитому Россійскому роду”. Вислови “россійській род”, “роскій род” неоднорозово вживаються і в тексті “Граматики”. Проте йдеться тут не про “російський рід” у сучасному значенні, а про рід український, свідченням чого можуть слугувати хоча б приклади слів із “Граматики”: *дівчинка*, *кошичок*, *хлоп’ятко*, *хлоп’яточко*.

Але звідки на Русі взяли слова “Росія”, “російський”?

4. Слово “Росія”—це слово “Русь” у середньогрецькому (візантійському) мовному оформленні. Кожен народ пристосовує чужі назви до своєї мови: поляки кажуть “Польска”, а ми—“Польща”, хорвати називають свою країну “Хрватска”, а українці іменують її “Хорватія”. Отож і середньовічні греки називали країну наших предків не “Русь”, а “Росія”.

5. “Малою Руссю” в ХІV столітті називали в протиставленні Великій Русі, тобто Київській Русі, Галицько-Волинське князівство, яке займало нинішню Західну Україну з прилеглими територіями (до Дніпра на сході і Чорного моря на півдні; значна частина західних територій Га-

лицько-Волинського князівства згодом відійшла до інших народів—Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини). До самого кінця XIV століття Київ—“мати городів руських” включався в територію Великої Русі.

Пізніше константинопольський патріархат став називати Великою Росією Московщину, в зіставленні з тією ж таки Малою Росією—Галицько-Волинською державою. Потім назва “Мала Росія” була поширена на всю територію України—колишньої метрополії Київської Русі. Спрацював принцип аналогії: Малою Грецією називали колись власне Грецію (метрополію), а Великою Грецією—колонізовані греками землі.

6. У XVII столітті слово “Росія” припало до вподоби дякам (чиновникам) царя Олексія Михайловича, а тоді вже всій державно-церковній верстві на чолі з самодержцем. Проте ця назва загальноприйнятою і офіційною стала не зразу. Ще у 1713 році посол Московії в Копенгагені отримав розпорядження: “У всіх курантах (газетах—В.І., Я.Р.-В.) друкують державу нашу Московською, а цього ради звольте застеретти, щоб друкували Російською, про що й іншим по всіх дворах писано”.

7. Цар Петро I заборонив називати Україну Руссю. В Росії було заборонено також слово Україна.

У 1920 році окуповану Західну Україну в Польщі офіційно стали називати “Малопольська Виходня”, українців “русинами”, а їхню мову—“русінською”.

Подібну політику назв провадив і ліберальний уряд міжвоєнної Чехословаччини на Закарпатті.

8. У чому причина такого неприйняття слова Україна?

“Ім’я “Україна” зростається з сими змаганнями і надіями, з сим бурливим вибухом українського життя, що для пізніших поколінь стає провідним вогнем, невичерпним джерелом національного і суспільно-політичного усвідомлення, надій на можливість відродження і розвою” (М. Грушевський).

Значенневими складниками слова “Україна” і для українців, і для їх зажерливих сусідів завше були три ідеї: “незалежність”, “відродження”, “соборність” українського народу. Тому й було це слово для україножерів тріскою в оці, тому й намагались вони знищити назву, щоб зробити загладу самій Україні.

9. Поеднання у слові “русский” значень слів “руський” і “російський” давало і дає багатьом “заєдинщикам” робити висновки подібно до Солженіцина: “Это все—придуманная невдавне фальшь, что чуть не с IX века существовал особый украинский народ с особым не-русским языком”. Справді, ні народ, ні його мова тоді не називались українськими. Але це зовсім не означає, що вони були російськими, як не були росіянами члени створеної у Львові в 1848 році “Головної Руської Ради”, на що натякає Солженіцин.

З таким же успіхом можна було б зарахувати до росіян Б. Хмельницького, котрий казав до польського посла: “Я став уже паном усієї Русі і не віддам її ніколи”. І М. Шашкевича з його щемливими рядками:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,

Руська мати нас любила.

Бо й справді: "...Як могли себе усвідомлювати росіянами споконвічні українці, які одвічно жили на берегах Дніпра, більш як за сім століть до народження Москви, заснованої київським князем і яка потім уже стала столицею Російської держави?" (Б. Олійник).

Князь Юрій Долгорукий, намагаючись оволодіти київським престолом, вирушив із Ростово-Суздальської землі "в Русь". Архиепископ Нифонт теж ішов з Новгорода в "Русь". Коротко кажучи, "літописці ніде не відобразили назву "Русь" стосовно північно-східного (тобто нинішнього російського.—В.І., Я.Р.-В.) населення" ("Українська народність: нариси соціально-економічної і етнополітичної історії", К., 1990 р., стор. 62). Те ж і в художніх творах: "О Руская земле, уже за шеломянем еси", — читаємо в "Слові о полку Ігоревім".

Тож хіба не ясно, якої території і якого народу перш за все стосувались слова з коренем *рус-*? І хіба не зрозуміло, чому бідкались "малороси" у XVIII столітті: "Відомо ж бо, що раніше були ми те, що тепер Московці: уряд, першість і сама назва Русі від нас до них перейшли" (Історія Русовъ или Малой Росіи", 1846 р., стор. 204).

XX. ПОХОДЖЕННЯ НАШОЇ МОВИ

1. Із індосвропейської прамови, яка розпалась не пізніше 2,5—3 тисяч років до н.е., з її північно-східної діалектної групи, до якої входили також діалекти майбутніх балтійських, германських, індійських та іранських мов, виділилась слов'янська прामова. Вона проіснувала понад 2,5 тисячі років і почала розпадатись десь близько третього століття н.е. Цей процес завершився в основному в шостому столітті.

2. Більшість гіпотез щодо прабатьківщини слов'ян локалізує її цілком або частково на території сучасної України, а за географічні орієнтири переважно беруться Дніпро, Дністер і Карпати.

3. За відомостями, зафіксованими в пам'ятках писемності, історія східних слов'ян "почалась у VI столітті на самому краю, в самому кутку нашої рівнини, на північно-східних схилах і передгір'ях Карпат" (В. Ключевський), де утворився військовий союз слов'ян, очолюваний дулібським князем. Подібні форми політичної організації суспільства були властиві й іншим племенам.

Унаслідок міграційної взаємодії людності дулібського та інших племінних об'єднань, а можливо, за певної участі й неслов'янських племен, сформувався етнос, котрий на початку IX століття створив державу, відому під назвою Київська Русь.

4. Чи існувала єдина давньоруська мова, чи населення Русі користувалось діалектами, а за мову писемності правила запозичена разом із християнськими книгами церковнослов'янська (давньоболгарська) мова? На ці питання немає єдиної відповіді, як і на питання, коли почали фор-

муватись українська, білоруська та російська мови.

5. "Найважливіші фонетичні, граматичні та лексичні особливості української мови почали зароджуватися й розвиватися ще з XII ст.; у XIV-XVI ст. у своїй фонетичній системі, граматичній будові і словниковому складі вона вже сформувалася як окрема східнослов'янська мова—мова української нації, українська національна мова". Наведений пасаж із академічної "Сучасної української літературної мови" (Вступ. Фонетика. К., 1969 р., стор. 10-11) відображає офіційно-науковий погляд на походження української мови.

6. Офіційність і "єдиноправильність" цього твердження не випадкова. "Початок утворення російської мови відноситься до кінця XII ст., коли на північному сході створюється сильне Володимиро-Суздальське князівство. (...). Початок української мови також пов'язується з кінцем XII ст., коли відбувається відокремлення північно-східної Русі від південної" (Ф.П. Филин. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Л. 1972 р., стор. 61): Виходить, якби не відокремилась північно-східна частина Русі, то не почала б формуватись українська мова, а точніше, мова, якою розмовляли на території Київської Русі, не трансформувалась би в напрямку майбутньої української мови.

Це рівнозначно абсурдному твердженню, що коли б не утворилася румунська мова, то на території колишньої метрополії Римської імперії не виникла б італійська мова, або, що коли б у Південній Африці не сформувалась мова африканс (бурська мова), то нідерландська мова, котра дала початок мові африкаанс у XVII столітті, так і застигла би на місці...

7. Зрозуміло також, чому офіційна радянська наука вважала за початок існування української мови XIV століття: саме тоді починається триумфальна історія Московської держави.

Проте чимало авторитетних учених (Ф. Миклошич, А. Шляйхер, О. Бодяньський, П. Житецький, О. Потебня та ін.) вважали, що українська мова виникла значно раніше XIV століття і бере свій початок зі спільнослов'янської мови. Твердження про праруську мову—непотрібна і шкідлива гепотеза, котра тільки заплу́тує історію української мови,—говорив Є.Тимченко. "Три східнослов'янські мови: українська, білоруська й російська—зростали незалежно одна від одної, як мови самостійні, і т. зв. "праруської" спільної мови ніколи не було" (І.Огієнко).

Подібно висловлюються й сучасні видатні учені. В "історичній науці не існує достатніх доказів існування єдиної руської народності",—пише історик-поліглот О.Пріцак.

В історіографії широко відома також думка М.Маркевича, за якою великороси—народ, похідний від українців: український народ сформувався в незапам'ятні часи, а великоруський виник набагато пізніше з переселенців і з території Русі-України.

8. Твердження чи хоча б припущення про давність української мови зразу отримували не тільки науковий, але й політичний присуд. Ще цар Олександр I звернув увагу на цитоване польським лексикографом Лінде висловлювання Л.Гурського щодо першості української мови серед слов'янських.

Теза С. Смаль-Стоцького про близькість української мови до сербської та її походження від православ'янської одержала з боку польських, російських, а згодом і українських радянських лінгвістів епітет "націоналістично-фантастичної".

Відомо, що і лейтенант держбезпеки СРСР Костиков звинувачував академіка-полігота А.Кримського, ніби той "намагався довести історичну зверхність українців над росіянами і відсутність спорідненості між цими народами і мовами". Цікаво, що цей слідчий інкримінував би званому російському академікові Н.Погодіну, який "відверто зізнався, що малоруське і великоруське наріччя різняться між собою більше, ніж між іншими слов'янськими наріччями, і навіть відмовлявся вірити, щоб вони належали "до одного роду" (А. Кримський).

"Інородцями" спільно з євреями та іншими неросійськими народами трактував українців великодержавний політик П. Столипін.

9. На питання: "Як говорили в Київській Русі?" академік В. Ключевський відповідав: "Так, як говорять малороси". За М. Максимовичем, говір руських князів тотожний говоріві сучасного малоруського селянина Київщини. "У Києві XII-XIV століть говорили по-малоруськи, але з відомими відмінностями від малоруського наріччя Волині і Галичини; ця відмінність наріччя збереглась і до нашого часу", — писав В. Ягич.

Із визнання етномовної безперервності на території Київщини від часу полян до наших днів (Л. Булаховський) логічно випливає твердження, що у майбутній Україні говорили майбутньою українською мовою. Що ж стосується писемності, то

всі її пам'ятки створено "українізованою старослов'янщиною" (А.Кримський).

Ця українізованість місцями настільки помітна, що М. Драгоманов мав усі підстави сказати: "Слово"—перша українська дума, а плач Ярославни—пісня українки". А.Павловський з приводу іншої славетної пам'ятки писемності зауважив: "Читаючи історію літописця Російського преподобного Нестора, я в багатьох місцях відчував, що потрібно б знати мову малоросіян".

10. Мовна ситуація в Київській Русі, як і у всій тогочасній Європі, характеризувалася роздвоєністю. Освічені верстви населення користувались літературною мовою давньоболгарського походження, а решта членів суспільства—рідною руською мовою, точніше її територіальними діалектами.

Різниця між Руссю і Західною Європою полягала в тому, що давньоболгарська і руська мови були близькеспорідненими: "Словенськь языкъ и руськый единъ естъ" (літописець Нестор). Це сприяло поширенню освіти, масштаби якої були на Русі більшими, ніж у латиномовній Західній Європі, і проникненню до книжної мови слів та інших елементів розмовної мови, тобто "українізація старослов'янщини".

11. "Українізована старослов'янщина"—давньоборуська писемна мова поширювалась по всій території Київської держави. "А те, що в усіх монастирях колишньої Росії писали цією староукраїнською мовою, то в цьому немає нічого дивного, бо вся грамота у володінні Рюриковичів у середньовічні часи йшла з київських монастирів. Це ж бо була мова тогочасних культурних людей, як у 19 столітті російські дворяни вживали французьку мову замість рідної..." (Е.Ільїна).

Ця старослов'янська мова лягла в основу російської літературної мови, що було аргументовано доведено найвидатнішими дослідниками російської мови та її історії, зокрема академіком А. Шахматовим. Природно, що "українізована старослов'янщина" на російському ґрунті піддавалась впливові ділового, розмовного та діалектного мовлення, тобто русифікувалась.

12. Подібно розвивалась книжна мова і на Русі-Україні, де "старослов'янщина" зазнавала подальшої українізації. Це тривало аж до XVIII століття, в кінці якого на народно-розмовній основі почала формуватись нова українська літературна мова. (На західноукраїнських землях стара книжна мова затрималась довше, подекуди навіть до XX століття). Основи сучасної загальнонародної української літературної мови остаточно було закладено в творчості Т. Шевченка.

А "сучасна російська літературна мова продовжує ніколи не переривану традицію літературної мови Київської, удільної і Московської Русі, тобто мови церковнослов'янської" (Б. Унбегаун).

Ось чому мова творів давньоруської писемності здається більше подібною до російської, ніж до української: їх зближують старослов'янські (давньоболгарські) елементи. Відчуття "близькості" посилюється й через те, що давньоруські тексти здебільшого читають, озвучуючи букви по-російському, тобто так, як у сучасній російській мові, хоча існує більше підстав озвучувати їх по-українському.

13. Дещо спрощуючи проблему, можна констатувати, що сучасна літературна мова українці генетично пов'язана з розмовною (живою, народною)

мовою Київської Русі, а літературна мова росіян—з писемною мовою Київської Русі, тобто перенесеною з Болгарії і "давньорусифікованою" (українізованою) в Києві церковнослов'янською мовою.

"За підрахунками академіків А. А. Шахматова і Л. В. Щерби, близько половини елементів сучасної російської літературної мови—за походженням книжнослов'янські, генетично пов'язані з південнослов'янською давньоболгарською мовою. Елементи східнослов'янські складають її другу половину. Важко сказати, чого більше в цій східнослов'янській половині сучасної російської літературної мови—українсько-білоруського чи власне російського, в усякому випадку дуже багатого спільного східнослов'янського" (В. Журавльов).

Як бачимо, російська літературна мова дає більше підстав уважати її за "гібридну", "штучну", однак такими епітетами чомусь (зрештою, відомо чому) наділяється українська мова. А взагалі, називати мови "гібридними", "неприродними", "головними", "другосортними" і т. п. можуть хіба що вчені, "котрі примішують до науки політику і котрі в храмі науки є не жерцями, а торжниками, що продаж і купівлю творять" (А. Кримський).

14. Останніми роками в Україні з'являються публікації, автори яких коренів української мови дошуковують в індоєвропейській прамові. Поновлюються в обігу дослідження учених минулого століття (Е. Классен, А. Чертков, М. Красуський та ін.), за якими українська—одна з найперших індоєвропейських мов, а наш народ—один із найстаріших державних етносів. Поглиблюється вивчення спорідненості української мови з

санскритом—літературною мовою індійських аріїв, котрі декілька тисяч років тому проживали в північному Причорномор'ї.

Гіпотези такого типу заохочують до пошуків історичних витоків народу, до відновлення історичної пам'яті, стимулюють наукові дослідження, не кажучи вже про позбавлення народу від комплексу меншовартості і зміцнення національної гідності. Цілком природно, що вони викликають гнів і обурення тих, хто відмовляє українській мові та її носієві не лише в праві на власну історію, але й у праві на існування.

З огляду на це тут краще перебільшення чи навіть помилка, ніж українофобський штамп типу “не було, нема і бути не може”. Тим більше, що, як казав один славний філософ, є речі, в які неможливо повірити, але нема речей, яких не могло б бути.

XXI. УКРАЇНІЗАЦІЯ*

1. Уже другий раз у нашому столітті в Україні йде мова про українізацію. З цим поняттям пов'язано чимало різних спекуляцій, фальшивих тлумачень і навіть недолугих анекдотів. Усе це, однак, віддзеркалює ставлення до українського народу і його мови їхніх недоброзичливців та відкритих ворогів. Водночас українізація потребує об'єктивного висвітлення.

2. Українізація—це процес відродження української мови, відвоювання належних їй прав і сфер уживання. У широкому розумінні українізація являє собою фактично дерусифікацію (деполонізацію, дерумунізацію тощо) життя на теренах проживання українців.

Українізація на підросійській Україні розпочалась ще в царські часи, “як тільки повіяло трохи легшим духом після погрому Росії літом 1915 року” (Д. Дорошенко). Вона інтенсифікувалась після Лютневої революції 1917 року і особливо під час існування УНР, коли українська мова стала державною.

У ставленні до неї більшовицький режим виявився прямим спадкоємцем російського самодержавства. Уже 16 грудня 1917 року верховний Головнокомандувач збройних сил радянської Росії М. Криленко видав наказ припинити українізацію у військових частинах.

3. У вулчому, історіографічному, значенні українізація—це період у житті радянської України від постанови Ради Народних Комісарів 1923 року, в якій було проголошено курс на українізацію, до телеграми Сталіна “украинским товарищам” 1933 року з вимогою припинити українізацію.

4. Українці та кращі представники інших національностей сприйняли українізацію як вияв історичної справедливості, котрий мав на меті реалізацію національно-мовних прав українського народу. Насправді ж за українізацією скривалось намагання більшовицького СРСР збудити колоніальні країни і тим завдати удару імперіалізму, якщо вже не вдалося спалити його в пожежі світової революції.

Україна повинна була стати прикладом вирішення національного питання "для західних народів" (Л. Каганович), а точніше—українська проблема мала бути використана для дестабілізації капіталістичної Польщі, Румунії і Чехословаччини, де проживало багато українців. Уже в 1923 році С. Петлюра писав: "Взагалі справа українізації справляє враження певного тактичного ходу з боку большевиків..."

5. Українізація викликала несамовиту лють і злобу україножерів усіх категорій: від білоемігрантів до "керівників партії і уряду", від "Іванов, не помнящих родства" до "видатних письменників".

Відлуння цього короткого періоду (партія приступила до здійснення українізації у квітні 1925 року, коли на Україну було прислано першим секретарем ЦК КП(б)У Л. Кагановича) чується і нині у зв'язку з прийняттям Закону про мови в УРСР та проголошенням незалежності України.

6. Рекламуючи "Російський Союз", А. Солженіцин обіцяв і застерігав: "Ніякої насильницької (а не несильницької?)—питає П. Кононенко) русифікації (але й ніякої насильницької українізації, як з кінця 20-х років)..."

Як же виглядала "насильницька українізація" насправді?

1927 року ЦК КП(б)У в заяві до Комінтерну констатував "певний тиск на групи робітників і на членів партії російської націоналістичної великодержавної стихії, що прагне на Радянській Україні зберегти за російською культурою те привілейоване становище, що вона мала його за царизму... Це виявляється:

1) у зменшенні значення України як частини СРСР, у прагненні тлумачити утворення СРСР як фактичну ліквідацію національних республік; 2) у спробі за всяку ціну зберегти перевагу російської мови у внутрішньому державному, громадському і культурному житті України; 3) у формальному ставленні до проведення українізації, що її визнається лише на словах; 4) у некритичному повторенні шовіністичних великодержавних поглядів про так звану штучність українізації, про незрозумілий для народу "галицький язик" тощо...; у надто тенденційному розумінні окремих перекручень під час проведення українізації і в спробах подати їх як цілу політичну систему—порушення прав національних меншостей (російської, єврейської...).

7. Захисники "прав національних меншостей" і "прав людини" не згадують, що паралельно з українізацією йшло нечуване нищення українського народу: розгром Української Автокефальної Православної Церкви, розгром Української Академії наук з припиненням її видавничої діяльності, розгром української кооперації, переслідування і фізичне знищення українських письменників, режисерів, акторів і т.д. Однак геноциду серед інтелігенції виявилось замало. У 1932-1933 роках був улаштований штучний голод,

за допомогою якого було виморено мільйони селян—стихійних носіїв української мови.

Українськомовних громадян вимордували незрівняно більше, ніж удалося “українізувати” російськомовних. Тай що там ті “перегиби” українізації, навіть якщо вони справді були, в порівнянні з агонією затероризованої, почетвертованої нації!

8. У цих умовах думати, не те що розмовляти по-українськи було ризиковано. “Відірвана від своєї єдиної потенційної суспільної основи, насаджувана неукраїнською партією й державним апаратом, позбавлена широти й безпосередности, постійно врівноважувана антиукраїнськими заходами—українізація в очах пересічного російського чи проросійського міщуха виглядала на комедію, вряди-годи з драматичними нотками, але все-таки комедію” (Ю.Шевельов).

Так, для російських і проросійських партдержапаратників та міщан-обивателів українізація була комедією. А для українців вона закінчилась апокаліптичною трагедією.

Хочеться разом із істориком Я. Дашкевичем запитати: чи не була українізація стратегічним ошуканством, розрахованим на внутрішній і зовнішній ринок і чи не була вона широкомасштабною провокацією, скерованою на виявлення, а потім на винищення національно свідомих елементів?

9. Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього. Приступаючи черговий раз до українізації, мусимо врахувати гіркий досвід наших попередників і зробити те, чого їм досягти не судилося. Адже українізація—це звільнення від

атрибутів колоніальної залежності, це повернення народові його національного “Я”.

XXII. МОВА І ШКОЛА

1. Школі належить провідна роль у мовному вихованні народу. Перші в історії людства школи виникли з метою викладання мови, навіть коли функції школи розширювалися, все одно вивчення мови займало основну частину навчального часу.

2. Усі шкільні предмети, крім інших мов, в українській школі повинні викладатися українською мовою.

У 1929 році 97 відсотків українських дітей вчили українською мовою. У 1991 році—47,9 відсотка. У 2000 році в Києві планують охопити українською школою 34 відсотки учнів... В обласних центрах України на 264 українські школи припадало 1414 російських (не рахуючи змішаних, тобто фактично російських) ("Всесвіт", 1989 р. № 2, с. 139).

Нинішня практика створення "українських" класів у російських школах України замість відкриття українських шкіл—це замилювання очей громадськості, намагання законсервувати існуючий стан (змінювати—не змінюючи), зберегти систему русифікації українців через народну освіту.

Ще гірше становище у вищій школі. Наприклад, у 1990 році українською мовою навчалися лише 7 відсотків студентів республіки.

3. Єдиний мовний режим—обов'язковий для всіх учителів та учнів.

4. Кожен учитель має зразково володіти українською літературною мовою.

5. Боротьба за культуру мовлення—обов'язок кожного педагога, а не тільки вчителя-словесника.

6. Боротьба за культуру мовлення учнів має стати одним із головних напрямків діяльності школи.

7. Уся документація школи мусить вестися українською літературною мовою.

8. Школа має сприяти всебічному розвитку мовленнєво-творчих здібностей дітей—через гуртки декламації, ораторського мистецтва, театральні студії, видання рукописних (машинописних) літературних газет, журналів, збірників, альманахів, підготовку екскурсів у гуртках літературного краєзнавства тощо.

9. Не тільки вчителі, але й школярі повинні стати носіями мовної культури і мистецтва, пропагандистами їх серед населення.

10. Вивчення мови в школі не може зводитись лише до засвоєння правил орфографії і пунктуації та елементів граматики.

У школі, особливо в старших класах, викладання мови має бути розширене для одержання учнями системних знань про українську мову, її походження, розвиток, місце серед інших мов світу, її значення для життєдіяльності народу, про український мовний етикет, про багатовікову боротьбу українців за рідну мову, про видатних мовознавців-україністів тощо.

Вивчення мови—це та площина, з якої починається пізнання світу, свого народу, його духовності. Звідси бере початок

національне-патріотичне, моральне та й взагалі всяке інше виховання.

11. У кожній школі має бути осередок ТУМ.

12. Шкільний осередок ТУМ проводить свята рідної мови, мовні олімпіади, наукові конференції, мовно-літературні вечори, фольклорні свята тощо.

13. Шкільний осередок ТУМ займається збиранням і вивченням місцевих та соціальних говірок, усної народної творчості, етнографічною роботою, описом місцевих народних ремесел і т. ін.

14. ТУМ контролює комплектування шкільних бібліотек стосовно забезпечення їх потрібною кількістю українськомовних видань та періодики, зокрема філологічних.

15. Осередок ТУМ школи налагоджує та підтримує зв'язки зі школами, класами, поодинокими особами української діаспори.

16. Шкільний осередок ТУМ повинен використовувати всі форми зв'язків школи з батьками (батьківські збори, конференції, університети для батьків, сімейні вечори тощо) для вирішення проблем мовного характеру.

17. Шкільний осередок ТУМ пропагує серед учнів та їхніх батьків створення сімейних бібліотек, передплату українськомовної періодики.

18. Шкільний осередок ТУМ надає допомогу в мовному вихованні дітей у дошкільних закладах.

XXIII. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ.

Якщо мова не є правильна, то вона не означає того, що має означати; коли ж вона не означає того, що має означати, то не буде зроблене те, що має бути зроблене; а тоді моральність і всяке мистецтво почнуть занепадати, справедливість зійде на манівці—і всі впадуть у стан безладного хаосу.

Конфуцій.

1. Культура мовлення—це система вимог, регламентації стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній).

2. Належна культура мовлення—це свідчення розвинутого інтелекту і високої загальної культури особистості. Одним із завдань культури мови є подолання мовних стереотипів: стереотипи мовлення—це стереотипи мислення.

3. Тільки через високу культуру мовлення проявляються невичерпні потенції мови, гармонія її функцій.

4. Культура мовлення має велике національне соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовного спілкування, ефективне здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення.

5. Проблема культури мовлення проявляється в таких основних аспектах: нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення.

6. Нормативність—це дотримання правил усного і писемного мовлення; правильне наголошу-

вання, інтонування, слововживання, будова речень, діалога, тексту тощо. Нормативність—це, так би мовити, “технічна” сторона мовлення, дотримання загальноприйнятих стандартів. Мова наша багата, їй властива розвинена синоніміка та варіантність на фонетичному, лексичному і граматичному рівнях. Наше завдання—розвинути в собі здатність оптимального вибору мовних засобів відповідно до предмета розмови, співрозмовника, мовленнєвої ситуації.

Умій слухати себе та інших з погляду нормативності. Будь вдячний тому, хто виправляє твої мовленнєві помилки. Свої ж зауваження, поради та рекомендації іншим роби тактовно, делікатно.

Український народ завше відзначався високою культурою мовних стосунків. Так, турецький мандрівник Ельвія Челебі, який у 1657 році побував на Україні, згодом писав, що українці—це стародавній народ, а їхня мова всеосаяжніша, ніж перська, китайська, монгольська.

До речі, його цікавили лайливі слова у різних мовах. Так от, у цій “всеосаяжній” українській мові йому вдалося знайти аж чотири лайливих вирази: “щезни, собако”, “свиня”, “чорт”, “дідько”.

А в першій друкованій граматиці української мови (1818) її автор А. Павловський писав: “Все брання Малороссійскія выраженія означают твердый характер сего народа; и оне столько сильны, что не только естеству, но даже слуху нетерпимы. Таковыя слова и речи щастливъ бы человекъ былъ, если бы Провиденіе со всемъ изглаголило въ Словаре душевныхъ понятій. (...) Кто не знаетъ того, сколь многія, и сколь сильныя выраженія употребляетъ Малороссіянинъ противу кого-либо раздраженный? “Нижъ твоему батьковъ въ сердце; стонадцять чортьвъ твой матері” и еще

горшія брани, ужасное понятие представляютъ с его характере”.

Тут варто звернути увагу на кілька деталей. Ідеться про характер “твердий”, але не злобно-хамський. І “сильныя выраженія”, по-перше, вимовляються таки в хвилини спровокованого кимось роздратування, а не для вульгарної орнаменталістики мовлення та заповнення пауз, а по-друге, тепер вони, на жаль, не видаються такими вже “сильними”—на фоні численних і широко вживаних в Україні російських лайок.

Нинішній низький рівень мовленнєвої культури в Україні—породження її колоніального становища.

Нормативність—головне забороло проти асиміляції при спорідненості мов.

7. Адекватність мовлення—це точність вираження думок, почуттів, волевиявлень засобами мови, ясність, зрозумілість вислову для адресата. Отже, адекватність мовлення стосується як повноти самовираження, так і забезпечення повноти сприймання.

Пам’ятаймо, що для того, хто говорить, сказане ним завжди зрозуміле, але не завжди воно є таким для того, хто сприймає.

8. Естетичність мовлення—це реалізація естетичних уподобань мовця шляхом використання естетичних потенцій мови. Оптимально дібраний темп і звучність мовлення, уникнення нагромадження приголосних чи голосних, різноманітність синтаксичних конструкцій, доречність цитати чи фразеологізму, прислів’я чи приказки, тропів чи фігур, взагалі нестандартність мовлення—усі ці та інші резерви мови і засоби неструктурної естетики

роблять мовлення естетично привабливим. І на-
впаки.

Культура мовлення суспільства—це чи не
найяскравіший показник стану його моральності,
духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що
заповнює мовлення наших співгромадян, мов-
леневий примітивизм, вульгарщина—тривожні
симптоми духовного нездоров'я народу.

Експериментально доведено, що грубе слово
як негативний подразник діє кілька секунд, але
реакція на нього триває декілька годин і навіть
днів. Як наслідок—порушення нервової та серце-
во-судинної діяльності людини, її хвороба, а іноді
й смерть.

Тому висока культура мовлення—це не
інтелігентська забаганка, а життєва необхідність
для народу.

9. Поліфункціональність мовлення—це забез-
печення застосування мови в усіх перелічених ас-
пектах у кожній сфері спілкування. Коли ж
людина поставлена перед необхідністю вживати
слова іншої мови, то є підстави говорити хіба що
про культуру потворного суржика. А саме в такій
ситуації опиняються зараз мовці в технічній, ви-
робничій, діловій та деяких інших сферах.

10. Культура мовлення несумісна з бага-
тослів'ям, словоблуддям, фальшивою патетикою,
славослів'ям, одержаними в спадок від радянсько-
го суспільства. “Де багато слів, там панує
бідність” (Ф. Бекон).

11. Культура мовлення—не мета, а засіб в ут-
вердженні правди життя. “Господь допомагається
від кожної людини трьох речей: від душі—широї

віри, від мови—правди, від тіла—стриманості”
(о. Григорій-пустельник).

12. Плекання культури мовлення—обов'язок
кожного. Для багатьох категорій мовців воно вхо-
дить у професійні обов'язки. Це освітяни,
працівники культури, державного апарату, за-
собів масової інформації, духовенство. Особлива
відповідальність—на працівниках радіо і телеба-
чення, мовлення яких часто не відповідає стандар-
там української мови, зокрема—нормам орфоєпії.
Вимагати від цих людей високої культури мовлен-
ня—право громадськості і обов'язок ТУМ.

13. Шляхи підвищення особистої культури
мовлення—різноманітні. Для початку слід:

—виробити стійкі навички мовленнєвого са-
моконтролю і самоаналізу,

—не говорити квапливо—без пауз, “ковтаю-
чи” слова,

—частіше “заглядати у словник” (М. Рильсь-
кий), правопис, посібники зі стилістики тощо,

—вивчати мовлення майстрів слова,

—читати вголос (особливо прозові тексти), із
дотриманням усіх аспектів нормативності,

—заучувати напам'ять художні твори, причо-
му не тільки віршовані,

—оволодівати жанрами, видами писемного
мовлення, зокрема ділового мовлення,

—привчити себе до систематичного запису
власних думок та спостережень, щоденникових
записів, сімейної хроніки тощо,

—виробити звичку читання з “олівцем у руках”—жоден цікавий і вартісний вираз не повинен бути втрачений для вас.

14. Шляхів до мовної досконалості безліч. Але всі вони починаються з любові до рідної мови, з бажання майстерно володіти нею, з відчуття власної відповідальності за рідну мову.

XXIV. МОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Народ гине, коли він свій обов'язок заміняє на поняття обов'язку взагалі.

Ф. Ніцше.

1. Мова—запорука існування народу. Захищаючи рідну мову, ти захищаєш свій народ, його гідність, його право на існування, право на майбутнє. Не ухиляйся від цієї боротьби!

2. Захист рідної мови—найприродніший і найпростіший, найлегший і водночас найнеобхідніший спосіб національного самоутвердження і діяльності в ім'я народу. Маєш нагоду бути борцем за свій народ—будь ним!

3. Володіння рідною мовою—не заслуга, а обов'язок патріота.

4. Розмовляй рідною мовою—своєю і свого народу: скрізь, де її розуміють, з усіма, хто її розуміє. Не поступайся своїми мовними правами заради вигоди, привілеїв, лукавої похвали—це зрада свого народу.

5. Ставлення до рідної мови має бути таким, як до рідної матері: її люблять не за якісь принади чи вигоди, а за те, що вона—мати.

6. Сім'я—первинна клітина нації. Щоб вона не омертвіла і не відпала від національного організму, її має жити культ рідної мови. Тому розмовляй у сім'ї мовою своєї нації. Не вмій—учись. Прищеплюй дітям ставлення до мови як до святині, найдорожчого скарбу.

7. Допомогай кожному, хто хоче вивчити українську мову.

8. Ніколи не зупиняйся у вивченні рідної мови. “Усі головні європейські мови можна вивчити за шість років, свою ж рідну треба вчити ціле життя” (Вольтер).

9. У твоїй хаті завжди мають бути українські книжки, журнали, газети. Не забудь і про дитячі видання. Хай звучить у твоїй хаті українське слово з теле- і радіоприймачів.

10. Підтримуй усі починання окремих осіб і громадськості, спрямовані на утвердження української мови.

11. Не будь байдужим до найменших виявів обмежень чи зневаги української мови. Стався до інших мов так, як би ти хотів, щоб ставились до твоєї рідної мови.

12. Подбай, щоб у місці твоєї праці (навчання) обов'язково був створений осередок Товариства української мови ім. Т. Шевченка “Просвіта”.

13. Бережи своє ім'я та імена своїх близьких від лакейських деформацій за чужомовним зразком. Пестлива форма власних імен, особливо дитячих, не повинна виходити за межі української мови, національної традиції.

14. Пам'ятай: найкращі вчителі мови для дітей—це мати і батько.

15. У наш час доволі поширені змішані шлюби. Цілком природно, що в таких сім'ях виникає проблема вибору мови. В ідеалі тут повинні звучати обидві мови, однак не в якомусь змішаному вигляді, а кожна—у своєму літературному варіанті.

16. Батьки в таких сім'ях повинні використати обидві мови не просто для спілкування, а як засіб

залучення своїх дітей до багатств духовної культури обох народів.

17. Незнання рідної мови не звільняє тебе від обов'язку і не позбавляє права боротися за неї, за те, щоб твої діти і внуки мали можливість знати і користуватися мовою свого народу.

18. Вивчай інші мови. Це дасть можливість не тільки оволодіти ключами до скарбниць духовності інших народів, але й об'єктивно оцінити свою мову, її сильні та слабкі сторони. “Хто не знає чужих мов, той нічого не відає про свою власну” (Й.В.Гете).

Знання чужих мов пробуджує бажання працювати для утвердження і розвитку рідної мови, сприяти тому, щоб вона зайняла гідне місце серед авторитетних мов світу.

Немає кращого і легшого способу справити приємність чужій людині, як розмовляти з нею її мовою, особливо коли це мова “недержавна”, “непристижна”, “мала”.

19. Якщо ти українець і живеш поза Україною, не дай використати себе для денационалізації народу, серед якого перебуваєш, а тим більше—для боротьби з його намаганням утвердитись на шляху самостійного розвитку.

20. Нашому поколінню випало складне і відповідальне завдання—відродження української мови, державності, нації. За нас цього ніхто не зробить. Це наш історичний обов'язок, виправдання нашого перебування на цьому світі. Не перекладаймо цього тягаря на плечі своїх нащадків, бо може бути запізно. Діймо. В ім'я нашого народу, в ім'я найвищих ідеалів людства—свободи і справедливості.

ЗМІСТ

Від видавців.....	4
Передмова до третього видання.....	5
Передмова до другого видання.....	9
Вступ.....	15
I. Лінгвоцид.....	18
II. Що таке мова.....	46
III. Науки про мову.....	51
IV. Функції мови.....	56
V. Взаємодія мов.....	65
VI. Престиж мови.....	67
VII. Українська мова серед інших мов світу.....	69
VIII. Перспективи розвитку мов.....	72
IX. мова і етнос.....	76
X. Рідна мова.....	79
XI. Двомовність.....	83
XII. мова в суспільстві.....	87
XIII. мова і територіальні діалекти.....	89
XIV. мова і культура.....	92
XV. мова та ідеологія.....	95
XVI. мова та політика.....	100
XVII. мова і держава.....	104
XVIII. мова та історія.....	108
XIX. Назва нашої мови.....	110
XX. Походження нашої мови.....	115
XXI. Українізація.....	123
XXII. мова і школа.....	128
XXIII. Культура мовлення.....	131
XXIV. Мовні обов'язки громадян.....	137

Василь Іванишин
Ярослав Радевич-Винницький

МОВА І НАЦІЯ

Тези про місце і роль мови
в національному відродженні
України

Президент фірми *Петро Бобик*
Комерційний директор *Левко Клепак*
Науковий редактор *Мар'ян Демський*
Технічний редактор *Євген Гнатюк*
Художник *Марія Роман*

Видавнича фірма "Відродження".
2937206 м. Дрогобич, вул. Т.Шевченка, 32. Тел. 2-17-94
Розрахунковий рахунок фірми 461432 в Агропромбанку
м. Дрогобича, МФО 325600.
Книжковий магазин видавництва у м. Дрогобичі
по вул. Лисенка, 7, тел. 3-16-56.

Підписано до друку 19.11.92. Формат 70×90 1/32.
Папір офсетн. № 1. Тираж 20 000 прим. Зам. №1104-2.
Ціна договірна.

Львівська книжкова фабрика "Атлас"
290005, Зелена, 20.

Видавнича фірма "Відродження" створена з метою активізувати процеси національного Відродження, повернути країнам заборонені колись більшовизмом імена видатних людей, об'єднати навколо видавництва творчі сили інтелігенції та допомагати зростанню наймодшших її представників.

Фірма проводить презентації книжок з участю авторів, організовує зустрічі з творчими людьми.

У зв'язку зі значним подорожчанням поліграфічних послуг, ціни на папір і зниженням купівельної спроможності населення видавнича робота — НЕ ПРИБУТКОВА, тому фірма розраховує на допомогу СПОНСОРІВ.

Фірма користується послугами громадських розповсюджувачів з оплатою 10% від виручки.

Для патріотичної, культурно-просвітницької роботи фірма "Відродження" пропонує свої книжки:

А. Шептицький. Правдива віра.

Н. Полонська-Василенко. Історія України. 1900-1923 рр.

Мала історія України.

Д. Донцов. Дух нашої давнини.

Л. Винар. Силуети епох.

В. Іванишин. Нація. Державність. Націоналізм. Видання друге.

В. Іванишин. Українська церква і процес національного відродження. Видання друге.

П. Полтава. Хто такі бандерівці та за що вони борються. Репринт видання 1950 р.

Злочини комуністичної Москви в літі 1941 р.

М. Маринович. Україна на полях Святого Письма.

М. Феллер. Пошуки, роздуми і спогади старого єврея...

О. Богдан. Іван Франко і теперішнє становище нації.

Р. Пастух. Вулицями старого Дрогобича.

Р. Пастух, П. Сов'як. Історія Дрогобича в цифрах, фактах, подіях.

Г. Гром. Нагуєвичі — батьківщина Івана Франка.

Б. Червак. Образ гетьмана Виговського в українській літературі.

А. Пашко. На перехрестях. Вірші.

В. Штинько. Тінь сльози. Поезії

В. Рафальській. Слухай, моя Україно. Поезії.

В. Умнов. Калинова журба.

Й. Фиштик. Вітаюся зі світом. Поезії.

Горішня Брама. Збірник дрогобицьких поетів.

Гаївки. Благослови, мати, весну зустрічати.

С. Стельмащук. Під знаком його доброти. Спогади про С. Людкевича.

Літературу можна придбати за готівку, без перерахунок і післяплатою.

Замовлення, відгуки просимо надсилати на адресу:

293720, м. Дрогобич Львівської обл., вул. Г. Шевченка, 32, тел. 2-17-94, видавнича фірма "Відродження".

Розрахунковий рахунок фірми 461432 в Аг-опромбанку м. Дрогобича, МФО 325600.

Книжковий магазин видавництва у м.
Дрогобичі по вул. Лисенка, 7, тел. 3-16-56.